

Studie- och yrkesvägledning integrerad i undervisningen i grundskolan

UTIFRÅN ETT ELEVPERSPEKTIV

Dokumentdatum: 2018-12-06

Diarienummer: 2018:543

Anna Muzic, Lisa Blomqvist

[Click or tap here to enter text.](#)

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
Sammanfattning	3
1. Inledning.....	5
Syfte och frågeställningar	5
Metod.....	6
Definition av begrepp	7
Hur regleras studie- och yrkesvägledningen?	8
2. Elevernas självkännetdom.....	9
Vad eleverna tycker är roligt i skolan	9
Vad eleverna är bra på och har svårt för	10
När vill eleverna lära sig mer om något?	11
Intressanta framtidsyrken	13
Bakgrund till yrkesintresse	13
Söka mer information om yrket.....	17
Viktiga personliga egenskaper	17
Arbeten som inte intresserar eleverna.....	18
Om man får ett jobb man inte trivs på.....	18
3. Medvetenhet och kunskap om utbildnings- och yrkesalternativ	20
Varför går man i skolan?	20
Skillnaden mellan att gå i skolan och att arbeta	21
Vikten av att tänka på framtida yrkesval.....	22
Vägledande aktiviteter i undervisningen	23
4. Kunskap om och erfarenhet av arbetslivet och arbetsmarknaden.....	26
Studiebesök	26
Besök av representanter från arbetslivet.....	28
Praktisk arbetslivsorientering	29
Medvetenhet om könsmönster i arbetslivet och på arbetsmarknaden.....	30
Lika möjligheter i arbetslivet och på arbetsmarknaden	32
5. Förmåga att fatta och genomföra beslut.....	35
Val och beslut på lågstadiet	35
Val och beslut på mellanstadiet.....	36
Val och beslut på högstadiet.....	39
Medvetenhet om faktorer som påverkar gymnasievalet.....	41
6. Slutdiskussion.....	43
Elevernas motivation till lärande	43
I undervisningen blir eleverna medvetna om valalternativ	43
Undervisningen ger eleverna kunskap om och erfarenhet av arbetslivet men mer diskussion och problematisering av normer och strukturer behövs	44
Undervisningen utvecklar elevernas förmåga att fatta och genomföra beslut....	44
Referenser.....	46

Bilaga 1: Intervjuguide för årskurs 3–6	47
Bilaga 2: Intervjuguide för årskurs 7-9	49

Sammanfattning

Skolverkets utbildningspaket *Skola- och arbetsliv* riktar sig till lärare, rektorer och studievägledare i syfte att stärka integreringen av studie- och yrkesvägledning i undervisningen. I denna rapport presenterar Skolverket en kvalitativ intervjustudie om studie- och yrkesvägledning integrerad i undervisningen där totalt 48 elever har intervjuats. Syftet med rapporten är att komplettera redovisningen av regeringsuppdraget och visa hur elever kan resonera om sådant som självkännedom, yrkesintressen och om hur de gör val. Det är inte en representativ studie och resultatet kan inte generaliseras för skolväsendet i stort.

Elevernas berättelser visar att de i varierande grad inom årskurserna resonerar kring sig själva och sina drivkrafter och hinder. Eleverna reflekterar kring sina intressen och vad de vill arbeta med i framtiden, men alla motiverar inte sina planer på ett utförligt sätt. Låg- och mellanstadieeleverna som vi har intervjuat anser att det i deras ålder är relativt oviktigt att tänka på vad man vill arbeta med i framtiden. Däremot lyfter de fram att det kan vara bra att börja fundera på kommande yrkesval för att undvika valstress och hinna träna på färdigheter de vill använda i framtida yrken. Högstadieeleverna tycker att det är ganska viktigt att tänka på vad man vill arbeta med i framtiden och vad de vill att deras framtida arbeten ska innehålla, men att det däremot inte är viktigt att bestämma sig för ett yrke redan.

Elevutsagorna visar att de intervjuade eleverna redan tidigt i grundskolan börjar koppla sin skolgång till framtida utbildnings- och yrkesval och utveckla sin valkompetens, samt att detta arbetssätt löper som en röd tråd genom grundskolan. Elevutsagorna ger också stöd för att de intervjuade eleverna genom undervisningen har blivit medvetna om olika valalternativ som yrken och utbildningar samt fått omvärldskunskap om dessa. De intervjuade eleverna ger flera exempel på aktiviteter om utbildningar, yrken och arbetsliv som de har deltagit i på SO-, svenska-, matematik- och engelskalektionerna. Eleverna har även i undervisningen fått kunskap om och praktisk erfarenhet av arbetslivet och arbetsmarknaden genom bl.a. studiebesök, prao och besök av arbetslivsrepresentanter på skolan. Eleverna har tränat upp sin förmåga att fatta och genomföra beslut, dvs. har utvecklat sin valkompetens. Lågstadieeleverna har i huvudsak fått träna på att fatta kollektiva beslut i klassen. Mellanstadieeleverna har framför allt fått träna upp sin valkompetens i samband med språkvalet i moderna språk medan högstadieeleverna har fått göra det i samband med gymnasievalet.

Elevernas berättelser om arbetslivet ger dock litet stöd för att läroplanens intentioner om att uppmärksamma könsmonster och könsnormer har slagit igenom i de skolor vi har besökt. Elevernas resonemang rör sig främst kring att exempelvis yrkesval styrs av intresse, snarare än en medvetenhet om att könsmonster kan påverka detta intresse. På samma sätt ger elevrösterna litet stöd för att läroplanens och de allmänna råden för SYV:s skrivningar om att uppmärksamma begräsningar på grund av socioekonomisk eller kulturell bakgrund slagit igenom. Eleverna framhåller individens kapaciteter och egenskaper när de

resonerar kring människors möjligheter att få ett arbete och ser endast i låg utsträckning omkringliggande samhällsstrukturer som kan påverka individens framgång på arbetsmarknaden.

1. Inledning

Studie- och yrkesvägledningen (SYV) ska ge eleverna förutsättningar att hantera frågor som rör val av studier och yrken.¹ I läroplanerna står också att alla som arbetar i skolan ska bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund.² Forskning visar dock att skolungdomar har en vag uppfattning om vilka yrken och utbildningar det finns att välja mellan. Detta kan leda till avbrott, avhopp och omval under studietiden, vilka blir kostsamma både för individen och samhället.³ Brist på vägledning i tillräcklig omfattning och av god kvalitet bidrar till att elevernas bakgrund får stor betydelse för vilka utbildningsalternativ de uppfattar finns och vad alternativen innebär. Brist på vägledning kan leda till social självsortering vid utbildnings- och yrkesval som reproducerar socioekonomiska, kulturella och könsmissiga förhållanden i det omgivande samhället.⁴

Med anledning av dessa problembilder har Skolverket sedan 2013 haft olika uppdrag från regeringen att genomföra fortbildningsinsatser i ett led att stärka studie- och yrkesvägledningens roll och kvalitet. Dessa regeringsuppdrag har bland annat utmynnat i Skolverkets utbildningspaket *Skola- och arbetsliv* som riktar sig till lärare, rektorer och studievägledare i syfte att stärka integreringen av studie- och yrkesvägledning i undervisningen. Insatsen har ett särskilt fokus på ökade kunskaper om arbetsmarknaden och förstärkning av jämlikhetsperspektivet i vägledningen för att motverka att elevers utbildnings- och yrkesval begränsas av kön, socioekonomisk bakgrund och kulturell bakgrund. Regeringsuppdragen ska slutredovisas för Utbildningsdepartementet i mars 2019.⁵

Syfte och frågeställningar

Denna rapport är framtagen i syfte att komplettera redovisningen av regeringsuppdraget med en studie som synliggör elevers perspektiv på studie- och yrkesvägledning som är integrerad i undervisningen. Här får elever komma till tals som går på skolor som bedriver ett aktivt arbete med studie- och yrkesvägledning integrerad i undervisningen. Elevrösterna kommer från låg-, mellan- och högstadiet. Elevperspektivet som denna studie bidrar med kompletterar Skolverkets tidigare exempelsamlingar som framför allt speglar skolpersonalens perspektiv.⁶

¹ Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*, s.43.

² Se t.ex. Skolverket (2017) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, s. 15.

³ Skolverket (2017) *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen*, s. 6.

⁴ Sveriges riksdag 2017/18:RFR24 s. 21-22.

⁵ Utbildningsdepartementet U2015/01806/GV; Utbildningsdepartementet U2016/01673/GV; Utbildningsdepartementet U2017/05023/BS.

⁶ Skolverket (2017) *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen*; Skolverket (2017) *Studie- och yrkesvägledning som belyser skolans ansvar*; Skolverket (2014) *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen*.

Studien fokuserar på kunskaper och färdigheter som anges i Skolverkets styrdokument för studie- och yrkesvägledning. Styrdokumentet anger att eleverna genom studie- och yrkesvägledning ska utveckla en så kallad valkompetens. Fyra grundläggande färdigheter krävs för valkompetens: självkännedom, kännedom om valalternativ, beslutsförmåga och förmåga att genomföra beslut.⁷

Följande övergripande frågeställningar är utgångspunkter för studien:

1. Hur resonerar och uttrycker eleverna sig kring självkännedom?
2. Ger elevutsagorna stöd för att undervisningen gör eleverna medvetna om olika valalternativ, så som yrken och utbildningar, samt ger dem omvärldskunskap gällande dessa? På vilket sätt?
3. Ger elevutsagorna stöd för att undervisningen ger eleverna kunskap om och praktisk erfarenhet av arbetslivet och arbetsmarknaden? På vilket sätt?
4. Ger elevutsagorna stöd för att undervisningen utvecklar elevernas förmåga att fatta och genomföra beslut? På vilket sätt?

Metod

Studien är en kvalitativ intervjustudie och syftar till att synliggöra hur elever resonerar som befinner sig i en gynnsam kontext i skolor som uppger att de har SYV integrerad i undervisningen. Urvalet består av elever på grundskolor som har deltagit eller deltar i Skolverkets utbildningspaket *Skola- och arbetsliv* och uppger att de arbetar aktivt med SYV integrerad i undervisningen. Urvalet är strategiskt och baseras på logiken att de elever som ingår i urvalet sannolikt har bättre förutsättningar att resonera om erfarenheter av SYV integrerad i undervisningen än elever på många andra skolor. Urvalet omfattar 15 lågstadielever, 26 mellanstadieelever och 7 högstadieelever, dvs. totalt 48 elever.

Skolverket har kommit i kontakt med eleverna genom att skicka ut en förfrågan om medverkan i intervjustudien till skolor som har deltagit eller deltar i Skolverkets utbildningspaket *Skola- och arbetsliv*. Skolorna har sedan hanterat elevernas och vårdnadshavarnas frivilliga anmälningar och anordnat intervjuerna åt Skolverket. Tidsmässigt är studien avgränsad till skolor som har deltagit i Skolverkets utbildningspaket 2016–2018.

Studiens resultat är varken representativt för de skolor vi har intervjuat eller generaliserbart till andra skolor med studie- och yrkesvägledning integrerad i undervisningen. Studien avser endast ge fördjupade bilder av elever som går på skolor som uppger sig tillämpa studie- och yrkesvägledning som är integrerad i undervisningen. Den insamlade datan ska inte redovisa frekvens, dvs. hur ofta ett fenomen förekommer, utan snarare synliggöra hur ett fenomen gestaltar sig. Detta

⁷ Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*, s. 10.

är inte heller en effektutvärdering vilket innebär att vi inte undersöker om det finns kausala samband mellan SYV integrerad i undervisningen och elevernas utsagor.

Definition av begrepp

Begreppet ”studie- och yrkesvägledning integrerad i undervisningen” som även kallas ”studie- och yrkesvägledning i vid bemärkelse” och ”vägledande undervisning” har flera beståndsdelar och kan sammantaget definieras som att:

- Läraren i undervisningen kopplar samman skolämnena med vägledning inför elevens framtida studie- och yrkesval
- Skolpersonalen arbetar medvetet och målinriktat med arbetslivsanknytning och personlig utveckling för eleverna
- Skolpersonalen bidrar till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön, socioekonomisk bakgrund, kulturell bakgrund eller funktionsvariation

Målet med undervisningen är att utveckla elevernas valkompetens och att genom kopplingar mellan skola och arbetsliv skapa motivation till lärande.

Undervisningen förutsätter att studie- och yrkesvägledaren är delaktig i undervisningen och ger stöd till lärarna, samt att det finns en ansvarsfördelning och en samverkan mellan rektorn, lärarna samt studie- och yrkesvägledaren. Skolpersonalen förutsätts även utveckla kontakter med mottagande gymnasieskolor, organisationer och företag.⁸

Begreppet ”valkompetens” handlar om att skolan ska tillgodose elevens behov av att:

- bli medveten om sig själv
- bli medveten om olika valalternativ, såsom olika utbildningar och yrken
- bli medveten om relationen mellan sig själv och valalternativen
- lära sig att fatta beslut
- lära sig att genomföra sina beslut⁹

Valkompetens kan definieras som ”en förmåga att strukturerat samla, analysera och organisera både sig själv och utbildnings- och yrkesinformation, samt fatta och genomföra beslut”.¹⁰

Det bör noteras att ”vägledning integrerad i undervisningen” inte inkluderar den personliga vägledning som studie- och yrkesvägledaren ger i form av vägledningssamtal individuellt och i grupp. Den formen av vägledning kallas för ”vägledning i snäv bemärkelse”.¹¹

⁸ Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*, s. 29, 43; Skolverket.se (2018) *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen*; Skolverket.se (2018) *Utbildningspaketet skola-arbetsliv*.

⁹ Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*, s.12.

¹⁰ Ibid, s. 12-13.

¹¹ Ibid, s. 11.

Hur regleras studie- och yrkesvägledningen?

Studie- och yrkesvägledningen regleras i skollagen och läroplanerna. Skolverket har också gett ut allmänna råd för studie- och yrkesvägledning. I enlighet med skollagen ska elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses.¹² Enligt läroplanen för grundskolan ska eleverna få information och vägledning om utbildningar, yrkesinriktningar, studievägar och arbetsmarknad. Läroplanen anger även att skolan ska motverka begränsningar i utbildnings- och yrkesval som grundar sig på föreställningar om kön samt socioekonomisk och kulturell bakgrund.¹³ Vidare är Skolverkets allmänna råd rekommendationer till hur skolans författningar kan tillämpas och syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och främja en enhetlig rättstillämpning. Råden ska vara till hjälp när skolhuvudmän och skolor planerar, organiserar och genomför studie- och yrkesvägledningen. Denna studie utgår från den statliga regleringen men lägger särskild tonvikt vid Skolverkets allmänna råd.

¹² 2 kap. 29 § skollagen (2010:800).

¹³ Skolverket (2017) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidsbarnet 2011*.

2. Elevernas självkänedom

I styrdokumenterna för studie- och yrkesvägledning anges att eleverna genom studie- och yrkesvägledning integrerad i undervisningen ska utveckla självkänedom. Självkänedom handlar om att bli medveten om sina förtjänster och brister, sina drivkrafter, intressen, möjligheter, hinder och sin motivation.¹⁴ Detta är pusselbitar som hjälper eleven i hennes process att förstå sig själv i förhållande till en tänkt framtid.¹⁵ I detta kapitel resonerar eleverna på låg-, mellan- och högstadiet kring sig själva, bland annat vad de är intresserade av i skolan samt vilket yrke de kan tänka sig i framtiden.

Vad eleverna tycker är roligt i skolan

När eleverna får berätta om vad de tycker är roligt i skolan tar elever i de olika årskurserna upp specifika ämnen som idrott, svenska, engelska, matte, bild och NO. Idrott för att det är roligt och för att eleverna tycker om att röra på sig och de andra ämnena för att de är intressanta och roliga. En pojke i sexan berättar om intressanta ämnen i skolan:

Ja, alltså jag tycker matte är intressant. Och fysik också och teknik. Ja, alltså matte är roligt för jag gillar när det är komplext. Och teknik, det har alltid varit intressant för mig. Och sen så fysik är roligt när man vet om rymden och såna saker. Det är häftigt.

En pojke i nian menar att engelska är roligt och också användbart i framtiden.

Det är många ämnen som jag tycker är väldigt roliga. Jag tycker engelska är väldigt kul. Det är någonting som jag känner att jag kan ha användning för också senare i framtiden och arbetslivet. Lite oavsett vad man jobbar med så kan det behövas att man kan mer om, ja, men att man kan ett andra språk, och speciellt då engelska som är ett väldigt stort språk.

Eleverna på låg- och mellanstadiet lyfter också fram vissa specifika stunder i undervisningen som de har uppskattat i skolan. En flicka i trean säger till exempel:

Jag tycker jättemycket om musik och experiment. Typ som en gång skulle vi göra bröd som de gjorde på vikingatiden. Vi fick mosa frön och sen hålla i vatten i det och så skulle vi lägga in det i ugnen.

En flicka i trean tycker om att skriva berättelser på dator.

Jag tycker om att skriva på datorer, det är roligt. För att man kan skriva sagor och sånt där. Ja, men typ om jag skriver om typ en flicka som bor i stan så händer det något äventyr, då tycker jag att det är roligt att hitta på saker medan man skriver.

En pojke i trean berättar om vad han tycker om:

Och sen tycker jag om som nu så skulle vi se på typ någon film om olika byggnader. Sen skulle vi bygga det på Minecraft, så här typ Eiffeltornet och så med två och två. Så det

¹⁴ Skolverket (2017) *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen*, s. 8; Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*, s. 10; Syvsmetodbank.wordpress.com (2018).

¹⁵ Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*, s. 27.

tyckte jag var, det tycker jag är roligt. [Vilket ämne var det som ni byggde i?] Svenska. Fast det blir matte också, för man bygger ju hur stort det är och så.

Att träffa kompisar är också något som eleverna uppskattar med skolan. Förutom eleverna uppskattas också lärarna, en flicka i femman svarar på vad hon tycker är roligt med skolan:

Typ alla kompisar och alla lärare, för att det känns som att alla lärare är typ snälla och så. Det är liksom ingen som man bara ”äh, nej. Nu ska vi gå till henne”, utan alla är typ snälla.

En flicka i trean uppskattar att hennes skola är en miljöskola.

Med lektioner gillar jag slöjd, bild, och svenska. Och jag gillar med vår skola att vi är en miljöskola, för jag tycker att det är viktigt att tänka på miljön, för att det är liksom vi har bara en värld och det är viktigt att vi tar hand om den. Och att vi är väldigt bra kompisar och att vi försöker tänka på att alla trivs och så.

Att allmänt få lära sig nya saker är också något eleverna tycker om med skolan.

Vad eleverna är bra på och har svårt för

När eleverna får frågan vad de är bra på i skolan och vad de tycker är svårt nämner de ämnen i skolan som de tycker de är bra på respektive finner mer utmanande. Eleverna från årskurs fem och sex nämner att de har bra betyg som en motivering till att de är bra på ett ämne. En pojke i sexan berättar:

Ja, jag är bra på typ slöjd, jag fick rätt bra betyg i slöjd. Idrott. Ja, jag tycker jag är ja, sen vissa ämnen typ de jag är bäst i och de andra är jag ja, hyfsat bra i.

En pojke i nian pratar i bredare termer när han svarar på vad han är bra på i skolan:

Jag skulle nog säga att ta in genom att lyssna. Alltså, att jag kan få någonting förklarad för mig av en lärare. Och så lär jag mig det väldigt snabbt. Alltså, en genomgång. Så jag hänger med väldigt snabbt på genomgångar och så. [Har du någon tanke om varför du är så snabb på att ta till dig?] Jag vet inte. Det är väl bara att jag, jag vet faktiskt inte riktigt. Att man bara bestämmer sig för att se till att verkligen lyssna och inte sväva bort, som man ser att kanske andra gör. Eller att de sitter i egna tankar och så, jag vet inte riktigt. [Är det någonting annat som du är bra på i skolan?] Vet inte riktigt. Ta eget ansvar skulle jag nog också säga. Att jag, oftast i alla fall, att jag kan se ”det här måste jag göra”. Och sen så gör jag det i skolan.

Varför eleverna i de olika årskurserna tycker att vissa ämnen är svårare är främst för att det är svårt att förstå, till exempel på matten eller spanskan. En flicka i fyran resonerar kring något hon upplevde som svårt:

Ja, men typ så här, ibland jobbar vi med någonting som heter Månresan, och det är en grej där man ska komma till månen och så där, med en massa multiplik... med en massa typ mattetal och sånt. Och då när man ska typ avrunda till typ två decimaler och sånt, eller så där. Så det tycker jag är lite svårt, typ, när man ska komma på vad det är.

Att ett ämne är tråkigt nämns också som en anledning till att det är svårt. En pojke i nian tycker bild är svårt eftersom han inte upplever det som så givande.

Jag har lite svårt för såna ämnen som jag inte riktigt kan förstå vad de tjänar för nytta, eller varför man har dem. Till exempel bild har jag väldigt svårt med för det känns inte som att det ämnet ger mig särskilt mycket och det känns som att till exempel att i bilden så ska vi alltså skriva en uppsats om konsthistoria typ. Och då känner jag att just eftersom att det

känns som att man har bild för att man ska få vara kreativ, och det är ofta det som Skolverket lite känns som, i alla fall som jag har hört, pushar lite, att dels att man få göra saker. Och då känns det som att jag förstår inte, alltså, fattar du att när jag inte förstår varför det tjänar någon nytta, då har jag svårt att lägga ner hela min själ i det som en kanske gör med andra ämnen.

En pojke i sexan tar snarare upp möjligheten att få hjälp av läraren som svårt:

Nja, det enda jobbiga är om man sitter i helklass i ett rum så kan det ta lite längre tid att få hjälp. Det är lite drygt.

Det finns också elever som menar att de inte upplever något som svårt i skolan.

Högstadiееleverna har också fått frågan om hur de tror att en kompis eller förälder skulle beskriva dem som person. Eleverna resonerar om olika personlighetsdrag som snäll, spontan, social, bestämd och lugn. En pojke i nian tror att han förutom snäll och rolig också skulle beskrivas som tekniskt kunnig.

När vill eleverna lära sig mer om något?

Eleverna har även ställts frågan om när de känner att de skulle vilja lära sig mer om någonting. Eleverna ur de olika årskurserna berättar om exempel från olika ämnen i skolan som de har tyckt var spännande och där de har velat lära sig mer och kanske sökt mer information efter skolan. Ämnen som eleverna tar upp är engelska, matte, historia och SO. Det kan handla om områden som rymden, stenåldern, amerikanska revolutionen, mobbning och kända historiska personer. Vad gäller engelska är det främst att kunna språket bra vid resor som lockar eleverna att lära mer. När en lärare ”lär ut bra” blir det också mer intressant att lära sig mer. En flicka i nian tycker biologi och historia är ämnen som inspirerar till att vilja lära sig mer.

Alltså, tycker jag någonting är kul och jag börjar läsa så är det klart att jag vill ”ja, men detta vill jag läsa vidare, liksom, det är roligt”. För vi läser till exempel evolution i biologin. Och det tycker jag är jätteroligt. Så då blir det ju att jag blir mer ”ja, nu vill jag läsa mer”. Eller samma med historia. [Vad är det i historia som du blir intresserad av?] Jo, men jag tycker hela ämnet, området, det tycker jag är jätteroligt. Alltså, det som har hänt innan. Jag älskar att lära in av det gamla, det som har hänt. Alltså, jag kollar ju på hundratusen serier som utspelar sig längre tillbaka i tiden. Det är intressant att se hur liksom folk levde, hur det var i hur det har ändrats fram tills i dag. Och sen även tänker jag alltså historia, då läser vi till exempel första och andra världskriget och kalla kriget och så. Och det är lite så, man läser ju för att lära sig det för att lära sig och inte göra samma misstag.

En annan flicka i sexan har sökt mer information om skrivregler efter att de har skrivit berättelser i skolan.

Ja, vi går igenom med berättelserna så går ju [läraren] igenom typ så här hur man skriver en berättelse och vad man gör och viktiga punkter liksom. Men då så typ för att jag blir lite intresserad av det och då vill jag typ veta vissa saker, till exempel när man skriver typ när man ska använda ”de”, när man ska använda ”dem” och så. Så kollar jag liksom upp det och söker, typ lär mig hur man gör.

Att lära sig om medeltiden på historiektionerna har lockat en flicka i sexan att besöka medeltidsveckan.

Ja, jag tyckte att det har varit ganska intressant med historia tidigare. Och att vi började jobba med någonting och så har jag bestämt mig för att lära mig mer om gamla saker. Liksom, jag tyckte att det har varit ganska intressant med medeltiden, så då har jag varit med lite på medeltidsveckan och sånt och andra saker som jag blev intresserad av.

En pojke i nian fördjupar sig ibland på fritiden om han är intresserad av ett ämne.

När vi jobbar om vissa saker kanske man bara går in lätt på det, och då kan jag vara väldigt intresserad av det, så då känner jag att jag vill lära mig mer om det. Då kan jag ta hem och läsa på om det, och kolla upp saker. Det är mycket inom NO:n, för att det är ju väldigt, ganska utspjutt inom klassen mellan betygsnivåerna, och därför går det inte att dra, gå igenom allting på högsta nivå. Så därför så, ja, men är det vissa saker som bara går in lätt på, som kanske egentligen har ett större djup som jag tycker är väldigt intressant.

En flicka i fyran svarar angående när hon vill lära sig mer om någonting:

Varje dag, jag vill lära mig så mycket som möjligt liksom. För jag tycker det är kul. Alla ämnen.

Annat som lockar eleverna på låg- och mellanstadiet att lära sig mer är exempelvis andra länder och att få lära sig mer om hur det fungerar där, samt djur, sport och att skapa film. En pojke i femman tycker om att skapa film och säger:

Sen jag var liten så har jag hållit på med att göra filmer och fota och sånt, så jag sitter hemma när jag har tid och liksom lär mig. Och är ute och filmar och fotar med mina kompisar och så. Ja, jag tycker det är jättekul att skapa allt möjligt.

En elev brukar prata mycket historia och om samhället med en förälder vilket leder till intresse att veta mer.

Min pappa är lärare och mamma är rektor, och min pappa och jag, vi brukar prata mycket om historia och samhället, för att han är sån lärare. Och då kan jag oftast vilja ta reda på mer, men att det får man inte lära sig förrän man går i äldre årskurser. [Har det varit något speciellt som du har varit intresserad av i historia då?] Andra världskriget, det har jag tyckt varit väldigt intressant.

Elever på låg- och mellanstadiet nämner också att de vill lära sig mer när de känner att de behöver bli bättre i ett ämne eller har haft fel på något prov. En flicka i femman pratar om vad hon vill bli bättre på:

Alltså, jag skulle ju vilja vara bättre på att rita. Ja, och kanske syslöjd och träslöjd skulle jag kanske vilja vara lite bättre på också. [Blir du peppad på fritiden att öva och leta efter grejer att göra? Finns det såna saker?] Jag gör det kanske mer så här i skolan. Försöker förbättra mig i skolan. [Finns det någonting där du nästan går hem och läser och letar efter böcker?] Ja. Läser gör jag ganska mycket hemma. Typ innan jag går och lägger mig läser jag ett kapitel i min bok. [Det är inget sånt där ämne eller någonting som du vet gör att du blir jättesugen på att lära sig? Något sätt i skolan som man jobbar på som gör att "ja, nu vill jag lära mig mer" eller så?] Jag tror inte det. Kanske varit matte, att ja gjort någon extra läxa eller någonting.

En pojke i nian berättar i svar på frågan om när han vill lära sig mer om hur en tuff skolgång har påverkat hans inläring och betyg.

Alltså när jag var mindre, då, jag hade inte en så bra skolgång när jag var mindre. Mina lärare gillade inte mig, eller en lärare. Det var min så här mentor eller vad man ska säga. Så jag fick väl inte så mycket hjälp av henne, eller när jag behövde det. Så jag missade ju matte, engelska, svenska, NO, eller jag missade i det mesta. Så jag gick om tvåan, så jag fick gå om allt och då fick jag en ny lärare. Och då liksom lärde jag mig massor. Men, det var en kärring

till lärare jag hade. Ja. [Det var inte på den här skolan eller?] Nej, det var i tvåan, så jag gick i [ort] Ja, det var väl något fel på henne. Det var inte bara jag som var utsatt, det var så här andra som hade lite svårt att jobba, de gillade hon inte. Hon försökte skicka mig till psyket [Men nu är det inte så längre?] Nej, jag gick från att vara lite efter till att ja, jag har hyfsat bra betyg nu. Inget E och inget D.

Intressanta framtidsyrken

Det finns en stor bredd bland yrkena som eleverna i de olika årskurserna vill arbeta med när de är vuxna, exempelvis hockeyproffs, kock, läkare, forskare och arkeolog. Både praktiska yrken eller idrott och yrken som kräver akademisk utbildning intresserar eleverna. Flera av eleverna på låg- och mellanstadiet vill bli proffs inom någon sport som fotboll.

Eleverna på lågstadiet anger alla ett yrke de har tänkt att de kan arbeta inom, medan några elever från mellan- och högstadiet menar att de inte har tänkt på det än eller att de är öppna för olika områden. En flicka i sexan säger:

Alltså jag vet faktiskt inte. Det spelar inte jättemycket roll nu för mig. För vissa kanske det gör det. Men ja, jag som sagt vill ha en bra utbildning så jag vill kunna bli vad jag vill. Så att jag ska ha den möjligheten. Jag vill helst gå natur på gymnasiet, för jag gillar NO-ämnen och matte och sånt, och det är det mycket på natur. Och sen så vill jag ju gå på typ högskola i Stockholm typ. För jag vill kunna bli vad jag vill.

Det finns elever på mellan- och högstadiet som reflekterar kring om de kommer att kunna arbeta med yrket de är intresserade av, eller ser att det kommer att krävas en del för att kunna göra det. En pojke i fyran vill bli fotbollsproffs men tror inte han kommer kunna bli det eftersom det är för svårt. En annan pojke i samma årskurs berättar om vad han behöver utveckla för att kunna bli polis:

Ja, men jag kanske är lite för, jag kanske inte vågar ta tag i allt möjligt för jag är väldigt rädd för att sära folk. Så att det kanske gör, skulle lite, behöva bli lite hårdare när jag liksom så här ska kanske arresteras någon eller liksom så.

Eleverna tillfrågades också om det finns andra yrken de kan tänka sig att ha när de blir vuxna. Överlag kan eleverna tänka sig andra yrken och de reflekterar också kring andra yrken de har varit intresserade av tidigare.

Bakgrund till yrkesintresse

Eleverna har tillfrågats hur det kommer sig att de vill jobba med yrket eller yrkena de är intresserade av och varför de tror att de skulle passa inom det. Den främsta anledningen bakom elevernas nuvarande framtidsplaner oavsett ålder som anges är intresse; vad de tycker är roligt att göra. En flicka i trean som vill bli ridlärare säger:

För att jag älskar hästar och det låter som ett roligt jobb.

En pojke i trean som vill bli programmerare berättar hur han kom på det yrket:

Jag liksom hittade ett program typ, som är Scratch, där man programmerar och sånt. Och jag tyckte det var kul. Och sen så gillar jag att till exempel, jag är intresserad av datorer och allt möjligt teknologi och så. Tycker det kan vara kul att bygga, att göra eget liksom.

Föräldrars, släktingars och andra vuxnas påverkan på val av yrke framkommer genom elevernas svar. Detta gäller dock i huvudsak de yngre eleverna på låg- och mellanstadiet. Detta kan vara både genom föräldrarnas och övriga vuxnas egna yrken samt de vuxnas intressen. En pojke i trean vill bli ekonom och tänker:

Ja, jag har alltid velat bli egenföretagare, typ så här något som jag kallar så man typ jobbar med djur och så. Men nu vill jag nog mer plugga ekonomi och så. Pappa gick ekonomi och jag tänkte att det är bra att kunna, så jag vill nog bli det.

En elev vill snarare inte ha den typen av kontorsarbete som föräldrarna har utan vill arbeta som konditor eller fotograf.

Och så ville jag inte riktigt sitta med ett jobb som bara är en dator, för jag tycker det är så tråkigt. När mamma och pappa liksom pratar om, vid matbordet, på jobbet, ”äh, vad har du gjort?” ”äh, jag måste göra det här och det här och det här och så måste vi ha det här och så har jag haft möte och så.” Jag tycker det låter så ointressant.

Framför allt pojkar men även flickor lyfter antingen sin pappa eller andra män i deras närhet som släktingar eller vänner till familjen som en anledning till att de har blivit intresserade av ett visst yrke. Ingen tar upp mammans eller andra kvinnliga förebilders yrke eller intresse som en bakgrund till deras intresse. En pojke i fyran säger angående vad han vill arbeta med:

En sån som lackerar grejer, för min pappa är det. Och då har jag hängt med på hans jobb ibland. Och då har det sett coolt ut, det som de gör. De typ lackerar olika, typ de lackerar till bilar, och sen säljer de det till olika företag. Jag hade följt med pappa på jobbet några gånger, som jag sa, och då har det sett roligt ut, med det som han har gjort, och då tänkte jag ”ja, det här ser roligt ut, så jag kan försöka bli det om jag inte hittar något annat när jag blir stor”.

En pojke i sexan som vill bli spelutvecklare brukar göra spel med sin pappa hemma.

Ja, jag och pappa, vi håller på och så här, vi gör lite spel lite då och då. Så jag håller på att lära mig hur man kodar och sånt, så då gör vi lite småspel lite då och då. Och det tycker jag är jätteroligt.

En pojke i nian svarar på frågan om han vet när hans teknikintresse kom:

Ja, jag minns nog nästan exakt. Det var när min pappa visade mig Word för jättejättelänge sen. Och så visade han att man kunde skriva liksom på tangentbordet och man kunde formatera det så här i olika färger i sånt. Sen dess så har väl det intresset bara växt och blivit mer och mer och så fick jag en egen dator. Sen så har jag liksom blivit mer och mer intresserad bara.

Flickor lyfter också sin pappa eller andra män som förebilder vad gäller yrke. En av flickorna i sexan berättar om att hennes pappa har inspirerat henne att vilja arbeta med grävmaskin. Flickan menar att det passar henne eftersom hon är ”hård”.

Ända sen jag var typ tre så har min pappa liksom, jag har åkt grävmaskin med han och det har liksom varit väldigt kul. Alltså man har verkligen fått så här uppleva och det är väl kul att alltså så här köra alltså och man kan göra väldigt mycket. Och man tjänar ganska bra på det och det är kul och så. [Varför tror du att du skulle passa som grävmaskinist?] För att jag lär mig det jag vill lära mig och det jag inte vill lära mig, struntar jag i. Och jag är väldigt sån här hård tjej om man säger så, så att jag gillar typ inte att ha klänning på mig så här. Alltså jag är

typ mer så här jag bryr mig inte om vad andra tycker och de får tycka vad de vill och jag gör det jag tycker är kul liksom.

En annan flicka i klass tre har också inspirerats av sin pappa vad gäller viljan att arbeta som lastbilschaufför.

Jag tycker det är roligt att se när pappa åker lastbil och jag tycker det är roligt att följa med. [Varför tror du att du skulle passa som lastbilschaufför?] För att då kan jag lära upp mig av min släkt, för det är jättemånga i min släkt som åker lastbil.

Elevernas intresse för jobb i framtiden hänger främst ihop med deras nuvarande fritidsintressen för de som anger att de vill arbeta professionellt inom en viss idrott eller dans, vilket de också är engagerade i på fritiden. Även elever som vill arbeta med programmering eller spelutveckling spelar mycket dataspel på fritiden. Andra yrken som eleverna intresserar sig för och som hänger ihop med deras fritidsintressen är ridlärare och veterinär för elever som rider på fritiden. En elev som tycker om att laga mat och baka vill i framtiden bli kock.

En flicka i fyran vill bli hoppryttare och har länge haft ett intresse för ridning.

För att när jag var liten så tyckte jag väldigt mycket om hästar, och sen så har det liksom fortsatt genom åren, att jag har tyckt om det. Och min bästa kompis, när hon är hos sin mamma, hon har massa hästar. Alltså, vi rider ofta när vi är där, och hoppar och sånt. Så att det har liksom typ varit det som jag har liksom kommit på varför jag vill bli känd hoppryttare, för att jag tycker att det är roligt att hålla på med hästar och sånt.

Andra faktorer som eleverna lyfter som har påverkat deras intresse för ett visst yrke är lönen och att kunna få hjälpa andra.

Eleverna anger också som anledning till att de har blivit intresserade av ett visst jobb och känner att de passar för det att de är bra på området och har kompetens inom det som området kräver. Det kan det till exempel handla om att vara bra på att rita och därmed se att de skulle passa som arkitekt som för en elev i trean. En pojke i sexan som vill arbeta internationellt anger sin språkkunskap som ett skäl till varför han skulle passa för det.

Alltså, jag kan prata ganska, eller alltså, jag är ganska lättlärd i språk, jag älskar att lära mig nya språk. Därför hade det nog varit kul att lära sig mycket fler språk eller liksom utveckla sin förmåga i just det språket eller så.

En pojke i sexan som vill bli djurskötare eller veterinär ser att han är bra med djur:

Jag tycker att jag är ganska kunnig om djur och så, jag tycker att jag är ganska bra med djur, de verkar gilla mig ganska mycket så jag tror att jag skulle vara ganska bra.

En pojke i nian som är teknikintresserad berättar om sitt intresse och fallenhet för problemlösning:

För att jag är tekniskt intresserad liksom. Och mycket inom teknik är ju så här lösa problem. Alltså, det är ju mycket så här, varför funkar inte detta? Eller hur ska vi lösa detta? Hur ska vi få den här koden att bli effektivare? Och det är någonting som jag, när det är hemma någonting som inte funkar eller så, så kan det vara verkligen att jag bestämmer mig, ”nu ska jag få detta att funka”. Och sen så kan jag lägga ner liksom en timme på att bara googla runt och försöka hitta. Och det känns som att jag har det lite i mig, det här problemlösarkänslan liksom, att ”nu ska jag få detta att funka”. Att jag inte bara direkt ger upp och ringer till liksom support typ, utan att jag vill minsann lösa detta liksom.

Eleverna anger även som anledning till att de har blivit intresserade av ett visst jobb och att de passar för det att de har personliga egenskaper som de tror skulle passa för yrket. Det kan handla om till exempel engagemang, som i nedanstående citat från en flicka i sexan som vill arbeta inom teater:

Jag tycker att det är väldigt roligt. Jag har väldigt kul när jag gör det. Som jag går på teater nu, då är det inte så att jag bara går dit varje vecka, kör där och sen så drar jag hem och tänker inte på det förrän nästa vecka utan jag lägger ner tid på att bli bättre och jag ber folk hjälpa mig. ”Kan du hjälpa mig? Hur ska jag göra det här bättre?” Och ställer frågor. Och så att jag vill alltid bli bättre. Och jag tycker att det är väldigt roligt att jobba med det och utveckla karaktärer och allt sånt. Så det är därför jag tycker det är så kul. Och då tror jag att det hade varit ganska bra om man har någon som tycker att det är kul och som är engagerad. Då känner jag att man passar för det jobbet, även fast man kanske jobbar som elektriker. Man kanske är väldigt intresserad i elektriska saker eller något, då passar man väl för att jobba som det.

En pojke i nian berättar om sina personliga egenskaper som han tror skulle göra honom till en bra läkare:

Nej, men jag är som sagt också ganska lugn och så, så jag tror att det kan ge lite säkerhet och så att bara få kunna prata och så. Jag skulle säga att jag är en helt okej lyssnare också, så att jag kan lyssna på hur de känner och deras tankar och åsikter och så. För jag tror det kan vara ganska viktigt att få höra deras perspektiv över hur de känner och så.

Samma pojke menar att hans egen erfarenhet av en sjukdom har gett honom en förmåga att förstå andra människor vilket gör honom lämpad till läkaryrket:

Jag vill bli läkare av något slag. Möjligtvis en specialläkare för autoimmuna sjukdomar, eftersom att jag, jag har en själv, som heter alopeci, som gör att jag tappar mitt hår. Och då känner jag att jag vill jobba med folk som har det också, för att jag tror på något sätt att det kan ge en säkerhet för dem att veta att jag också har haft det, så att man på något sätt kan känna att man håller med de personerna. För jag vet att jag har känt det själv på läkarbesök och sånt, att ingen av dem fattar hur jag har det. Och då kan det kännas skönt för dem att veta att ja, men min läkare har också haft det och har också gått igenom det.

En annan faktor som kan påverka intresset för ett yrke är positiv respons från andra. En flicka i trean som bland annat vill bli konditor säger:

För att jag har alltid älskat att baka och jag tycker att det är väldigt kul, och jag älskar när man får beröm för något man har kämpat med och att någon, förutom dig själv, säger att ”äh, vad bra”.

En pojke i nian som vill bli ingenjör eller arkitekt säger:

Alltså jag har alltid varit bra på problemlösning och liksom jobba praktiskt. Det är mina största förmågor. Liksom när jag har växt upp så har de i min omgivning sagt det liksom till mina föräldrar till exempel. Mina dagislärare sa bara ”ja, han löser vad han än ska göra”.

Prao-perioden nämns också som klagörande för kommande yrkesval. En pojke i sexan märkte vid praoperioden att han gärna skulle arbeta internationellt för att få träffa människor från andra kulturer och få prata andra språk. För en flicka i sexan breddades intresset inom teaterområdet till att innefatta andra yrken än skådespelare efter praoperioden.

Jag skulle vilja jobba inom teater, just nu. Skådespelare helst för det tycker jag är väldigt roligt. Det gör jag så mycket jag kan. Men sen, det som också hjälpte mig att inse när jag var

på praoen, det var att om det inte går att vara skådespelare så hade jag kanske kunnat jobba som en regissör eller en regiassistent eller bara inom teatern, för att det fick en att må väldigt bra, att vara där.

Söka mer information om yrket

Det finns elever som berättar att de utifrån sitt intresse har sökt mer information och lärt sig mer inom området. För en pojke i sexan som är fotbollsintresserad har detta informationssökande lett till insikter kring ett framtida yrke. Han har kommit fram till att klubbchef skulle kunna vara ett intressant yrke.

Jag skulle vilja jobba med någon form av sport. Så jag har sagt att jag vill söka som klubbchef för något fotbollslag. För jag älskar att styra ett lag i fotboll. Därför gillar jag att titta på fotboll och då kan man liksom så här bygga sitt eget lag, och det vore väldigt kul att göra det. Jag kollade på nätet olika saker och la ihop vad man gillar och då blev det klubbchef. Och då tänkte jag efter att det är faktiskt väldigt bra jobb. Jag sökte på fotboll och grejer, och sen blev det det som kom upp och då tänkte jag att det vore väldigt kul.

Att titta på TV-program är också ett sätt att lära sig mer om ett yrke för eleverna på mellan- och högstadiet. En pojke i sexan som vill bli djurskötare eller veterinär tittar till exempel på djurprogram och en flicka i nian som vill bli neurokirurg och tittar på läkarserier. Flickan i nian säger:

Jag tycker det är jätteroligt med biologi, kroppen. Alltså, jag älskar ju det. Och sen blir det ju då, jag kollar ju för att lära mig mer, då blir det att jag kanske sitter hemma och kollar på ja, men så här folk som opererar. Alltså, bara lär mig om kroppen. Jag kollar ju bland annat på Grey's Anatomy då, serien, och då tycker jag det verkar så intressant med hjärnan och så, för att det vet man ju så lite om. Och då tänkte jag, det finns så mycket att liksom forska inom det.

Viktiga personliga egenskaper

På frågan om hur eleverna tror att man ska vara som person för att vara bra inom yrkena de är intresserade av svarar eleverna att man framför allt ska vara snäll, samt även trevlig och glad. En flicka i trean som vill bli konditor säger:

Alltså man ska vara trevlig mot de som kommer. Och det är väl typ det. Man ska väl ha gott humör så att de kanske vill komma tillbaka och så att, alltså själva konditoriet, alltså så att det går framåt. För att annars, du påverkar ju dina arbetskompisars arbetsplats också om du betar dig dåligt.

En pojke i trean pratar också om vikten av att vara snäll i rollen som fotbollsproffs.

Snäll och inte vara elak mot de andra. Och man ska inte vara en dålig förlorare eller dålig vinnare. Om man är en dålig vinnare, kan man bara ”vi vann, ni förlorade” liksom. Och så om man är dålig förlorare, då kanske man ”det borde vara straff” eller något typ. Man ska vara en bra vän.

Att vara vänlig och förstående som läkare, särskilt då patienten kan känna sig utsatt, ser en pojke i nian som viktigt. Pojken talar utifrån egen erfarenhet av att ha en autoimmun sjukdom och ha träffat många läkare.

Jag har haft läkare förut som har varit väldigt otrevliga och så, som väljer jobbet främst för att det är ganska högt uppsatt, som läkare, och då ger inte det direkt någon säkerhet om

man redan känner sig lite osäker som person, och så är de bara elaka och sura hela tiden. Som patient kan man känna sig rätt osäker, speciellt eftersom att det påverkar utseendet och så. För jag har själv känt mig väldigt osäker, och så hjälper det inte att man har läkare som är otrevliga och så. Så att, att man är vänlig och förstående, och ja, men bara väldigt så där bra med människor.

I övrigt är det viktigt att vara intresserad av ämnet man ska arbeta inom samt ha kompetensen som krävs för arbetet. En flicka i sexan som vill bli doktor ser bland annat stresstålighet som en viktig egenskap i yrket.

Jag tror jag ska bli kirurg, men jag är inte säker, för jag kan inte så mycket om det. Man måste vara stark, så här, man kan se lite saker som inte är så himla kul att se. Och sen, man måste veta hur man ska prata med en patient, och sånt. Och veta vad som är rätt. Man får om man är mitt i en operation, veta vad man ska göra, och inte stressa. För då kan det gå jättefel.

En pojke i femman som vill bli polis ser att för det yrket krävs stabilitet och förmågan att möta svåra saker.

Alltså, ja, man får ju vara snäll. Sen får man ju vara väldigt kreativ för att om liksom så här någonting går fel så kanske man måste tänka om snabbt. Om det är på en liksom en tid och en budget och sånt. Ja, man får lära sig att försöka glömma saker. För att ofta, om jag kollar på någon film sent på kvällen som är hemsk så kan det vara så att jag tänker på det länge framåt och liksom så här kan inte sluta tänka på det. Som polis så kanske man ser det i verkligheten och då blir det ju ännu värre.

En pojke i femman som vill bli proffs inom någon sport tycker att han för det behöver utveckla sin självkänsla.

Alltså man måste ha väldigt bra självkänsla, inte klanka ner på sig själv. Så det måste jag jobba med lite. Och sen lite så här, inte ge upp och peppa de andra lagspelare och så. Så om något går dåligt, bara, vi försöker igen.

Arbeten som inte intresserar eleverna

Högstadiееleverna har också fått frågan om det finns något de absolut inte vill jobba med och varför i så fall. Det bör nämnas att resultatet här baseras på ett fåtal intervjuer. Eleverna nämner enformiga jobb som något de inte vill arbeta med. En pojke i nian säger:

Till exempel, jag praoade på Willys som en sån, som en alltså, arbetare som plockar upp på hyllorna och sånt. Och det var kul de första dagarna, för det var lite nytt. Men sen så är det samma. Samma hela tiden. Och det klarar jag inte av. Det är så tråkigt.

Andra kommentarer är från en elev som inte vill arbeta med ett arbete som innebär mycket stillasittande framför en dator utan hellre arbetar praktiskt. En flicka har också erfarenhet av att ha opererat käken och kom då fram till att hon inte vill arbeta som kirurg eftersom hon upplevde operationen som obehaglig.

Om man får ett jobb man inte trivs på

Eleverna på låg- och mellanstadiet ställdes frågan vad som händer om man får ett jobb som man inte trivs på och vad de skulle göra då. Eleverna säger, oavsett ålder, att de skulle byta jobb i så fall, efter att kanske ha gett arbetet en chans en liten tid till och se om det blir bättre. En flicka i trean säger:

Man kanske kan byta jobb eller försöka jobba där en liten stund och sen hur det känns.

En flicka i sexan skulle se om fanns något annat hon kunde jobba med på arbetsplatsen.

Om man inte trivs på det så är det väl alltså att man ska kolla om man kanske hittar något annat jobb eller se om det finns något annat på det jobbet man kan göra, istället för det man kanske inte tycker om. Att man frågar att liksom, man kanske har tyckt att man vill liksom jobba med det men att det inte var något för sig. Då kan man bara fråga liksom där, till exempel om det är på kontor då kan man liksom fråga om det finns något annat man göra istället för att göra det man vill alltså.

Eleverna poängterar också starkt vikten av att först hitta ett annat arbete innan man säger upp sig. En flicka i femman säger:

Alltså, innan man så här slutar på jobbet skulle man kanske hitta ett annat jobb som man kan tänka sig, så kanske man slutar efter det, på sitt jobb.

En flicka i sexan säger också:

Eller så kanske man så här går till arbetsförmedlingen och ser om det finns något nytt jobb och kanske så här, innan man slutar på det andra, att man hittar ett annat jobb så man inte är arbetslös.

En pojke i femman är också inne på vikten av att vara förberedd inför ett jobbbyte och att spara pengar inför det.

Sluta helt enkelt. Men först kanske man måste alltså dra in lite pengar från det så att man kan faktiskt leva ett liv över huvud taget medan man försöker hitta ett nytt jobb. Så kanske, om man känner så "nej, jag vill inte göra det här längre" så väntar man lite, ett tag, kanske ett halvår eller ett år, och sen så slutar man. Och så sparar man lite till när man ska sluta.

Ett annat alternativ som lyfts är att vidareutbilda sig för att kunna ta ett annat arbete.

Ett annat alternativ eleverna nämner om de inte trivdes på ett jobb är att de skulle se vad de själva kunde göra för att arbetet skulle bli bättre. En elev i trean säger:

Då skulle jag försöka byta jobb, men det kanske inte alltid går, men jag skulle försöka. Och sen så skulle jag tänka, är det något som kan bli bättre liksom. Om det är något som jag kan göra för att jag ska trivas bättre.

En flicka i trean är inne på samma linje:

Först och främst så fortsätter man och försöker göra det så att man försöker trivas och tänka positivt. Men om man verkligen, alltså man inte trivs och så, då kan man försöka få ett nytt jobb. För att det är viktigt att man trivs.

Det finns också elever som säger att de skulle vända sig till chefen om de var på ett arbete där de inte trivdes. Om sedan inte chefen kunde hjälpa till så skulle de byta jobb. En flicka i trean säger:

Jag skulle gå till chefen och säga så här: "Jag trivs inte med det här jobbet, jag vill vad heter det att folk skulle vara typ" ja, snällare om det var det, eller att "jag trivs inte på den här platsen".

En pojke i sexan tänker att det kan ha med skolresultatet att göra ifall man hamnar på en arbetsplats där man inte trivs.

Det skulle inte vara jättekul, för då känns det nästan som att man inte har gått jättebra i skolan, för då kanske du inte har fått de betygen du behövde för ditt riktiga jobb.

3. Medvetenhet och kunskap om utbildnings- och yrkesalternativ

Samtidigt som eleverna ska utveckla sin självkänedom behöver de få kunskaper och insikter om utbildningsvägar, utbildningssystemet och om olika yrkesalternativ. Detta förutsätter att skolan samverkar med gymnasiala utbildningar och med arbetslivet.¹⁶ Omnämnda kunskaper kan eleverna få bland annat genom att lärarna i undervisningen visar på hur kunskaper i olika skolämnen kan komma till användning i olika yrken och utbildningar. Genom att belysa vilka yrkesgrupper eller utbildningar som kan knytas till ämnena kan eleverna få kunskaper som bidrar till väl underbyggda val under grundskole- och gymnasietiden samt senare i livet.¹⁷

Nedan redogörs för de intervjuade elevernas perspektiv på varför man går i skolan, skillnader mellan skola och arbetsliv, värdet av att reflektera kring framtida yrkesval samt på vägledning i undervisningen. Tillsammans visar dessa perspektiv hur eleverna kopplar samman skolans verksamhet med ett framtida vuxenliv.

Varför går man i skolan?

På frågan varför man går i skolan svarar lågstadieleverna att de gör det för att lära sig läsa, skriva och räkna i ett led att kunna köpa mat och kläder samt vidareutbilda sig och få ett arbete. Några svar handlar även om att de utbildar sig för att tillägna sig normer och värderingar. Ett exempel på detta ges av en elev i årskurs 3 som säger att hon går i skolan för att:

[...] det är viktigt att lära sig saker tills man blir stor. Liksom vad som är rätt och fel, vad man får göra och inte får göra. Det är viktigt att lära sig sy på slöjden. För om man vill till exempel jobba att man syr kläder så måste man lära sig sy först. Man måste lära sig engelska. Man måste lära sig andra språk. Så jag tror nog allt i skolan är väldigt viktigt.

Mellanstadielevernas svar liknar lågstadielevernas på så sätt att de hänvisar till skolan som en förberedande instans för vidareutbildning och yrkesliv. Skolan ger verktyg för att överleva. Exempelvis en pojke i årskurs 6 säger:

Jag tror man går i skolan för att man ska kunna lära sig hur man ska kunna överleva i vuxenlivet och kunna hitta något jobb man förhoppningsvis tycker är roligt. Så man kan tjäna pengar och skaffa mat och bostad så att man kan överleva.

En flicka i årskurs 6 är inne på samma spår. Hon anger att barn och unga går i skolan för att:

[...] man ska kunna liksom få ett jobb och kunna betala när man alltså blir 18... så att man ska kunna bo själv och liksom klara sig och få familj.

¹⁶ Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*, s.43.

¹⁷ Skolverket (2017) *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen*, s. 6.

Även högstadieeleverna ser skolan som en förberedelse inför vuxen- och arbetslivet. Andra aspekter som framkommer i högstadieelevernas svar handlar om att man i skolan ska lära sig att ta ansvar, bli allmänbildad och tillägna sig samhällets normer och värderingar. En flicka i årskurs 9 delar med sig av sin syn på saken.

Man gör det för att man behöver allmänbildas. Dels behöver man lära sig samma saker som man behöver ha i sitt framtida jobb. Och så behöver man lära sig alltså värderingar. Och varför man gör saker liksom.

En pojke i samma årskurs påtalar att skolan utöver att ge eleverna arbetslivskunskap och allmänbildning syftar till att ingjuta en känsla av delaktighet och gemenskap. Pojkens svar stämmer väl överens med skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag. Att känna delaktighet och gemenskap i skolan är ofta en inkörsport för att känna detsamma på arbetsplatser och i övriga samhället samt för demokratiskt deltagande i både arbetsliv och samhällsliv.

Jag tycker främst att man går i skolan för att man ska kunna få en bättre chans i arbetslivet. Att man lär sig saker som, ja, men förbereder en för olika yrken och så. Men bara mycket allmänbildande, så att man får det enklare för sig för livet och allt sånt. Men också kanske för att få känna en delaktighet i klasser. För det är väldigt, i alla fall på vår skola, så är det väldigt nära mellan folk, och vi är väldigt nära liksom i klassen i helhet och som skola i helhet, och det är en ganska skön känsla att ha och känna varje dag liksom.

Skillnaden mellan att gå i skolan och att arbeta

Oavsett årskurs beskriver eleverna att skillnaden mellan att gå i skolan och att arbeta är att man arbetar för att få lön, medan man går i skolan för att få nya kunskaper. En pojke i årskurs 6 uttrycker detta på följande sätt:

Alltså, i skolan så lär man ju sig om kunskap, om ... så att man kan få ett jobb. För man behöver kunskap för att ha ett jobb. På ett jobb arbetar man och använder sin kunskap som man fick ifrån när man gick i skolan.

Eleverna menar, oberoende av årskurs, att man på ett arbete har längre dagar än vad man har i skolan och att man får kortare tid på sig att utföra arbetsuppgifter. Exempelvis säger en flicka i årskurs 5:

När man jobbar så kan man ibland få jobba så här jättelänge. Man måste väl jobba typ åtta timmar per dag eller någonting. Och sen ibland kan man få jobba mycket längre. [...] I skolan har man nog lite längre tid på sig att göra sina saker också än på jobbet.

En uppfattning bland eleverna är att man på en arbetsplats oftast upprepar samma arbetsuppgifter medan man i skolan arbetar med olika ämnen och olika uppgifter varje dag. En flicka i årskurs 6 delar med sig av sin bild.

I skolan så lär du dig ju alltid en massa saker, som du måste ta in i din hjärna. På ett jobb kanske du gör samma vanor, samma, om igen. Kanske inte exakt samma saker, men du gör ju ändå olika saker på jobb också, men lite mer lika.

En elev i årskurs 3 berör ytterligare en skillnad mellan skola och arbete som gäller målen man arbetar gentemot.

I skolan ska ju alla skolor, man ska ju lära sig ungefär alltså samma grejer. Men på arbeten ... jobbar du till exempel på IKEA, då ska du ju jobba med det som är målet där.

Det finns även elever som tror att skolan är en mer tillåtande miljö än vad en arbetsplats är. Exempelvis säger en flicka i årskurs 5:

Jag tror att i skolan så är det kanske lite lättare. Det är liksom du försöker och sen så om du har fel så gör det absolut ingenting utan du bara försöker igen medan om du kanske arbetar så kanske det tar typ ett år innan du kan försöka igen. Jag tror att det är mer liksom lära och försöka när man går i skolan. När man jobbar kanske det är mer "gör detta" och sen så om det blir fel så får du vänta till du kan göra det igen.

Det finns även lågstadielever som anger att en skillnad mellan att gå i skolan och arbeta är att barn och unga har skolplikt medan vuxna varken har skolplikt eller arbetsplikt.

Vikten av att tänka på framtida yrkesval

Beträffande frågan om huruvida det är viktigt att tänka på vad man vill arbeta med i framtiden skiljer sig de intervjuade elevernas uppfattningar åt över årskurserna. Högstadieleverna tycker att det är ganska viktigt, medan låg- och mellanstadieleverna anser att det i deras ålder är relativt oviktigt men att det kan vara bra att börja tänka på det. Låg- och mellanstadielevernas motiveringar till att det kan vara bra att fundera över vilka yrken man gillar är att man blir förberedd för de val man ska göra. På så sätt undviker man valstress och hinner träna på färdigheter man vill använda i framtida yrken, menar eleverna. Ett exempel på denna hållning ger en flicka i årskurs 3.

Det är bra om man liksom börjar förbereda sig lite för vad man vill bli när man blir stor. Eftersom att man sen också måste träna på vissa saker. Till exempel i tvåan, tror jag, jag ville bli upp... en djuruppfödare. Och då till exempel hund ville jag ta hand om väldigt mycket då. Och då måste man veta raser, man måste kunna olika språk för att tala med dem som har hundar.

En pojke i årskurs 5 berättar att han ser reflektion kring yrken som ett sätt att undvika pressade valsituationer och felaktiga val.

Man behöver kanske inte tänka riktigt, bestämma vad man vill bli så, men man kan ju kanske börja tänka lite på vilken inriktning man vill börja. För att om man börjar sent så kanske man inte har tillräcklig tid att tänka igenom det och då, om man tar något beslut, snabbt beslut, då kanske allting blir fel.

En pojke i årskurs 3 tycker att man kan börja tänka på framtida yrkesval för att:

[...] man inte ska känna så här, att när man väl börjar bestämma sig, så ska man liksom inte: "Panik, jag vet inte alls vad jag vill!".

Det finns låg- och mellanstadielever som tycker att det är oviktigt att i deras ålder fundera över yrkesval eftersom valet ligger så långt fram i tiden att de troligtvis hinner ändra sina preferenser till dess. En flicka i årskurs 6 resonerar på följande sätt:

Jag vill liksom ha bra utbildning, gå ett bra gymnasium och gå högskola. Jag vet inte vad jag vill bli, men jag tror inte att det är jätteviktigt att veta vad man vill bli, för jag är bara 12. Så

att det kanske är lite viktigare när man blir typ 18, runt där de ska skaffa ett jobb. Men just nu känner jag inte att det är jätteviktigt.

Högstadiel eleverna tar upp att det är viktigt att fundera kring vad de vill att deras framtida arbeten ska innehålla. De tycker dock inte att det i deras ålder är viktigt att bestämma sig för exakt vilket yrke de ska inrikta sig mot. Ett exempel på detta synsätt ger en elev i årskurs 9. Han tycker att det är viktigt att reflektera över:

[...] hur man vill jobba och vad man vill göra. Om man vill jobba med människor, eller om man vill jobba lite mindre socialt. Lite att man lär känna sig själv som person och därifrån tänker lite hur man vill jobba. Men inte direkt att man ska veta vad man vill arbeta med för det kan ändras hela tiden.

Den inställningen har även en flicka i åttonde klass.

[...] Jag vet inte vad jag vill bli, men jag vet vad jag vill att mitt jobb ska innehålla. Jag gillar att prata inför folk, det tycker jag är jätteroligt. Och sen så vill jag ju gärna göra någonting för världen. Något bra, vet jag. Sen kan jag ju inte hjälpa hela världen på en och samma gång. Så jag får liksom ta något område. Jag vill bli framgångsrik. Alltså, det vet jag om att jag vill komma högt upp. Jag vill att folk liksom ska prata om mig och tänka ”Ja, men hon kan grejer, hon vet liksom vad hon gör”.

Det finns även de som tycker att det är angeläget att reflektera över sitt framtida yrkesval så att de i takt med ökad självkännet och kunskap om olika yrken successivt kan gallra bort alternativ som inte tilltalar dem. I nionde klass går en pojke som säger:

Alltså jag tycker att det är bra att planera sin framtid. Så att när man börjar nian, då kanske man vet liksom ... nej, jag är inte intresserad av det här, det vill jag inte gå. Så det tar man bort så här. Man gallrar ur tills man hittar någonting, det är väl ... ja, det som är det viktigaste.

En flicka i årskurs 9 har en friare syn på vikten av att reflektera över yrkesalternativ än vad de andra intervjuade eleverna har. Hon tycker det är viktigt men:

[...] kanske inte så viktigt som man själv tänker att det är. Just för att det är nog lättare än vad man tänker själv att byta inriktning sen när man väl är vuxen. Men det är klart det är viktigt för att man vill ju jobba med någonting som tilltalar en liksom.

Vägledande aktiviteter i undervisningen

På frågan ”Har ni i skolan tagit upp något som handlar om utbildningar, yrken och arbetsliv?” ger de intervjuade eleverna flera exempel på aktiviteter de har deltagit i på SO-, svenska-, matematik- och engelskalektionerna. Det framkommer att eleverna på lågstadiet främst tränar på att uttrycka vad de vill arbeta med när de blir vuxna och på att orientera sig bland yrken. Även mellanstadiel eleverna tränar på yrkesorientering och då framförallt på att förstå vad olika yrken innebär och vilka kompetenser de kräver. Högstadiel eleverna arbetar med ett bredare spektrum och i deras utsagor blir det extra påtagligt att undervisningen i olika ämnen är kopplad till studie- och yrkesvägledning.

Vi börjar med att göra ett nedslag på lågstadiet där en flicka i årskurs 3 berättar om de aktiviteter hon har tagit del av.

I ettan hade vi att vi sa vad vi ville och så vi jobbade om yrken och sånt. Vår fröken sa att man kunde säga vad man ville jobba med, och så skriver man in på ett papper. Sen gjorde vi en YouTube-video om vad man ville. Och då sa man typ fem olika saker om vad som var viktigt att kunna för det. Alla i klassen såg filmen. En annan gång fick man en liten bubbla, typ ett moln. Jag skrev in att jag ville bli en kontorist. Och sen skrev jag typ att man måste kunna svenska och läsa och så, och ordningssaker och sånt. Och de andra kanske kunde skriva att de ville bli servitörer.

Vissa intervjuade lågstadielever har fått tillfälle att berätta om sina drömyrken för lokaltidningen. Till exempel en flicka i tredje klass har gjort det och delar med sig av sin erfarenhet.

I ettan så fick vi säga till tidningen vad vi ville bli när vi blev stora. Och då ville jag bli uppfinnare, men nu vet jag inte helt vad jag vill bli när jag blir stor. I tvåan hade vi så här att vi fick skriva ner vad vi ville bli när vi blev stora.

På lågstadiet kan man även få lära sig vart arbetssökande vänder sig samt få ett historiskt perspektiv på yrken och på arbetsmarknaden. Detta berättar en pojke i årskurs 3 om.

Vi såg en sida där man kunde söka efter jobb och se hur mycket man fick i lön och lite så. Och när vi jobbade med medeltiden så har vi jämfört lite vad det finns för yrken som fortfarande finns kvar och om det är något som har försvunnit och så.

En del lågstadieskolor anordnar SYV-dagar, vilket exempelvis en elev i årskurs 3 har varit med om.

Vi hade någon SYV-dag där vår lärare undrade vad vi ville bli när vi blev stora. Vi hade gått till olika jobb, och så där, så pratade vi om det och visade upp för de andra klasserna. Jag lärde mig att det finns massa olika jobb som är bra och att man ja, lär sig olika saker av dem. Det är bra att typ göra saker, för då kan det förändra ett liv eller något sånt. Typ som att jag jobbar med typ något jobb och så försöker jag göra att det blir bättre, att folk inte slänger plast och så där i vattnet.

Även på mellanstadiet genomsyras undervisningen i de skolor vi besökt av arbetslivsorientering. En pojke i årskurs 4 beskriver hur hans klass har arbetat med temat.

Vi har gjort att man fick skriva vad man helst ville bli i framtiden. Sen har vi gjort så här, lite grejer som typ vad kallsänka, eller typ något sånt, var för jobb. Vi fick ett brev och då skulle vi lista ut vad kallsänka var för yrke, och då skulle ... då fick vi räcka upp handen och gissa. Och sen hade vår fröken skrivit upp alla grejer på tavlan, och vi fick rösta sen vad det skulle bli. Sen hade vi gjort också hur många yrken det fanns i Sverige, tror jag, och då fick alla säga var sitt, och sen fick vi rösta.

Ytterligare en mellanstadielev illustrerar hur arbetslivsorientering i undervisningen kan gå till. Denne sjätteklassare säger:

Vi har ju precis gjort en tabell med vad alla på hela skolan vill jobba med i framtiden. Så det är ett sätt. Vi har fått söka om vissa yrken och fått reda på nya yrken. Arbetsplatser har vi inte pratat om, men mycket jobb har vi pratat om. Ett yrke som vi har pratat om är finmekaniker, som ingen visste om. Men nu vet alla vad det är. Så det är många yrken man inte visste om fanns. Som kallsänka också. Någon gång i månaden får vi ett brev om ett yrke som vi pratar om, och det gör att man blir mer intresserad av de yrkena. Vi får ett brev som sedan vår lärare förklarar för oss, som sen vi jobbar i grupper och pratar om. Först

skriver man ner själv på en lapp vad man tror att det är, sen pratar vi alla i klassen vad alla tror. Sen därefter så sätter vi oss i grupper och söker på internet om vad det är för något.

Det finns mellanstadieelever som upplever att den vägledande undervisningen vidgar deras perspektiv på yrken. Detta framgår exempelvis av en utsaga från en flicka i årskurs 4.

På vissa lektioner har vi typ haft: ”Om man är det här, vad kan man göra då?”. Det har jag lärt mig rätt så många saker om. Innan, när jag var liten, så tänkte jag bara att ”Ja, men jag vill bli veterinär” eller något sånt, men sen har jag lärt mig att det finns mycket fler möjligheter som också kan vara roliga.

Ibland blir eleverna överraskade när de inser hur många olika yrkesalternativ de har att välja mellan. Ett exempel på detta ger en flicka i årskurs 4.

Alltså, vi har pratat [...] om lite yrken och om lite olika skolor som finns, och typ vad det finns för jobb i Sverige. Jo, det vart intressant, för man får väl veta lite mer. Man kanske bara vet några yrken, och sen så bara, plötsligt så finns det liksom hur många till som helst!

En flicka i årskurs 6 beskriver hur hon har tillägnat sig arbetslivskunskaper i skolan.

Vi har så här skrivit hur många jobb och arbetsplatser det finns, och sånt. Och vart det finns, vad man gör, vad man behöver kunna för att bli detta. Vi fick i uppdrag från skolan, att vi skulle skriva hur många jobb det finns. Då gjorde vi en ungefär. Och vi fick inte söka heller. Så vi gjorde en ungefär uppräknning. Och vi skrev också några. Sen när vi skrev en så pratade vi om det, och vår lärare beskrev vad det är, så att alla kan ... Och då sa hon: ”Är det någon här som vill bli det?” Och sen om det är någon, så ja, berättade hon mer om det, så den personen kan förstå mer och ... ja. Och många ändrade sig många gånger.

Om vi går vidare till högstadiet ser vi en större bredd av aktiviteter som gör att eleverna får kännedom och kunskap om utbildningar, yrken och arbetsliv. Uppgifter med arbetslivsanknytning i undervisningen, temaveckor om arbetslivet, studiebesök och prao är exempel på sådana aktiviteter. De två sistnämnda aktiviteterna redogör vi närmare för i kapitel 6.3.

Ett exempel är på elever som har deltagit i temaveckor med arbetslivsinriktning och besökt utbildnings- och yrkesmässor. Detta berättar exempelvis en flicka i årskurs 9 om.

Vi hade temaveckor med lite mer så här arbetslivsinriktning. Så då var det också en tjej där som var där och pratade lite om jobb som finns och visade filmer och sånt. På SO:n har vi kollat på kortfilmer där varje film handlar om ett yrke. De intervjuade en person då från ett yrke, så var det någon från vården, någon från en sån här blomsterbutik. Om man då är intresserad av att jobba i en blomsterbutik, då får man ju ett litet fönster in i hur det är. Jag såg när man är så här fastighetsskötare. Det är ett väldigt varierat jobb, beskrev de det som. Och det var jag lite sugen på. Men sen, det var lite väl mycket, alltså, sånt här rörmokeri och sånt för min del. Men det var ändå så här, det väckte lite intresse. Jag blev lite sugen på att åtminstone kolla mer på det, vad det jobbet innebär liksom. [...] Vi har varit på Näringslivsmässan för det har ju varit till exempel folk som har varit där och föreläst. Till exempel har det varit personer från VVS och från sjöfart som har varit där och pratat lite.

En pojke i årskurs 9 skildrar hur han har tagit del av matematikundervisning som har haft en koppling till arbetslivet och till utbildningar.

Vår matte- och NO-lärare har varit lite och skrapat på ytan kring olika gymnasier och gymnasielinjer. Och så inom hans ämnen förklarar lite och så. Också vad man kan behöva för olika arbeten och så. Sen på matten säger läraren: ”Om han vill bli det, så får han den här uppgiften att göra det här”. Då ska vi lösa den här uppgiften han får. Vår lärare gick natur och han tycker att det är jättebra, men han får väl egentligen inte säga så.

Det finns också elever som nämner att de i SO-undervisningen har fått vägledning kring utbildningar och yrken. Detta ger en flicka i årskurs 8 ett exempel på.

På SO:n pratar vi om det med vår SO-lärare. Yrkesmässan har vi varit på med vår SO-lärare. Vi var grupper och varje grupp hade fått ett företag. Och så fick vi gå till dem och skulle vi intervjua dem. Så hade vi lite olika frågor. Och så fick den personen då berätta om till exempel hur det var att jobba där, hur många som jobbade där, vad man fick göra och så. Och sen skulle vi göra en presentation av svaren.

4. Kunskap om och erfarenhet av arbetslivet och arbetsmarknaden

Enligt Skolverkets allmänna råd för studie- och yrkesvägledning ska grundskoleelever få en inblick i närsamhällets arbetsliv samt få konkreta erfarenheter av betydelse för deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning. Detta förutsätter att skolan samverkar med arbetslivet och närsamhället i övrigt.¹⁸ Arbetslivskontakter under studietiden kan dels ge eleverna en bredare insikt i vilka yrken som finns, dels förstärka elevernas kunskaper och förståelse för hur arbetsmarknaden fungerar och vilka förväntningar arbetsgivare har på sin personal.¹⁹ Praktisk arbetslivsorientering (prao) och studiebesök stärker elevernas förmåga att göra väl underbyggda val, förutsatt att sådana insatser planeras och följs upp på ett grundligt sätt.²⁰ Nästkommande avsnitt ger exempel på hur elever kan uppleva situationer där de via skolan får insikter i och kontakt med närsamhällets arbetsliv och arbetsmarknad. Kapitlet skildrar även eleverna i studiens medvetenhet om vilka normer och strukturer som finns i arbetslivet och på arbetsmarknaden.

Studiebesök

De intervjuade eleverna berättar om studiebesök som de har varit på under sin grundskoletid. Eleverna uppger att för- och efterarbete i samband med studiebesöken sker. Huruvida eleverna upplever studiebesöken som intressanta och motiverande varierar, vilket till stor del verkar bero på hur arbetsplatsrepresentanterna kommunicerar med eleverna. Elevernas utsagor tyder på att arbetsplatsernas förmåga att målgruppsanpassa information och att visa och berätta på ett pedagogiskt sätt samt erbjuda eleverna möjlighet att prova på att utföra arbetsuppgifter, är av vikt för de intervjuade elevernas motivation och

¹⁸ Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*, s. 42-44.

¹⁹ SKL (2013) *Framtidsval och arbetsliv*, s. 14.

²⁰ Sveriges riksdag 2017/18:RFR24, s. 29.

intresse under studiebesöken. Elevernas motivation att lära sig mer om arbetslivet verkar höjas när de får komma ut i verkligheten och se hur arbetsplatser fungerar och känna hur det är att utföra olika arbetsuppgifter. Nedanstående citat är exempel på vad eleverna uppger att de har lärt sig under sina studiebesök och hur de har upplevt dem.

Ett studiebesök på ett medieföretag har enligt en pojke i årskurs 3 gett insikter i vilka roller och yrken som kan finnas på denna typ av företag.

Vi har varit på studiebesök på ett medieföretag här. Där så berättade de om hur många som jobbade där och så, och vad de gö... gjorde och hur en dag såg ut och så. Jag fick lära mig att ... att man kunde jobba som liksom så många olika saker på en tidning. Att en del liksom bara höll på med sporten och så. Andra höll på med tekniska saker, eller så skrev de artiklar. Vi skrev om besöket efteråt.

En klasskamrat skildrar samma studiebesök på följande sätt:

Vi har haft studiebesök på en tidning för vi gör en egen tidning, som vi i... trean och fyran gör. Ja, vi gick till dem och de visade lite runt vad de arbetade med. Och sen fick vi gå in i deras konferensrum och så intervjuade vi han, vi frågade frågor om jobbet och så. Sen spelade vi in det och filmade och så. Vi frågade lite om hur det gick, hur mycket läsare de hade. Sen blev det lite mindre på papperstidningar, för de har ... nu är det mer som läser på nätet. Så det har gått upp och ner och så. De skriver om ... de har några som skriver om vad som har hänt, några om sporten, och några som... fixar annonser. Det var jättekul, tyckte jag, att få gå och titta på hur några jobbar och vad de gör.

En flicka i trean berättar vad hon lärde sig under ett studiebesök på ett snickeriföretag.

Vi var på ett snickeriföretag som gör skåpluckor och hissdörrar. [Jag lärde mig] att robotar kan förändra någonting, typ som att människor behöver inte jobba lika mycket när det finns robotar. Att man måste vara försiktig för det finns jättemånga sågar. Han bara berättade lite om vad man gjorde där och så. Efteråt satte vi upp olika saker på typ ett papper, planscher, och satte upp på tavlan och pratade om det.

Det är intressant att få insyn i hur ett företag fungerar, menar en pojke i årskurs 6.

Ja, vi har varit på en printfabrik där vi kollat lite hur de gör och pratat lite med henne som jobbar där. Oftast printar de typ tidningar på papper, med stora tryckmaskiner. Så hade de också några såna där designrar som gör själva det de trycker på papperna och några som skötte maskiner. Det är ganska coolt så här hur det fungerar, att de printar papper. Det tycker jag är ganska intressant. Vi pratade lite om det där efteråt. Innan hade vi fått typ så här skriva ner små frågor om vi undrade över något speciellt.

Att få möjlighet att prova på att tillverka en produkt när man är på studiebesök är intressant, tycker en flicka i årskurs 6.

[Vi var] på pappersbruket här. Vi var där och gjorde egna papper. [] Det var bra, för vi såg arbetsplatserna och hur det ser ut där. Jag lärde mig hur de gör, hur länge de har jobbat, om det är kul eller inte, och hur man tillverkar, hur man använder maskinerna.

Det finns även elever som inte har fått ut särskilt mycket av sina studiebesök. Exempelvis säger en pojke i årskurs 3:

Vi har varit på ett företag som gör elskåp. Jag förstod ingenting. Vi förberedde frågor innan vi gick dit. Typ "Hur länge har du jobbat här? Vad brukar ni göra här?" och såna. "Vad

heter du?” Efteråt fick vi gå runt i klasser och berätta vad vi hade gjort där och visa bilder hur det såg ut där.

En pojke i sexan ger en liknande bild.

Vi var på ett spelföretag. Vi kollade i deras dator, där det är stora, långa rader med datorer bara, som stod och gick, och fläktar. Det var någon kille som snackade hela tiden.

Besök av representanter från arbetslivet

De intervjuade eleverna anger att representanter för olika yrken har kommit till deras skolor och berättat om sina arbeten. Elevernas utsagor tyder på att besöken har tillfört undervisningen nya perspektiv och gett stöd för inlärnigen, men även bidragit till en ökad kontakt mellan generationer. Eleverna verkar bli motiverade av besöken och tycka att de gör undervisningen mer meningsfull.

En elev beskriver hur besöken av arbetslivsrepresentanter har öppnat hennes ögon för yrken hon tidigare inte har vetat så mycket om.

En forskare, en författare och en astronaut har vi fått besök av. Då lärde vi oss om vad de arbetade med. Att när man arbetar som författare så tar det inte så här jättesnabbt att skriva en bok, utan det tar ju en tid. Det var intressant för jag gillar ju att läsa och skriva böcker och sånt, så det är roligt för mig, för då får jag ju lära mig hur man gör det riktigt. Jag har inte riktigt haft så här, en tanke på att bli forskare och så, men sen när man fick veta mer så blev det mer intressant.

Vid vissa besök får eleverna prova på hur det är att utföra arbetsuppgifter som ingår i yrket. Exempelvis en flicka i årskurs 4 berättar att hon har fått prova på att gipsa och sy på en övningsdocka när sjukvårdspersonal har besökt klassen.

Det har kommit folk till oss som har jobbat på sjukhus. En gång fick vi öva på operationer, typ att gipsa och sy och göra själva operationen på bröst på en övningsdocka. Hon berättade lite om vad hon gjorde på operationer och innan och sen lite såna saker. Hon förklarade rätt så tydligt om vad man gjorde. Jag tyckte det var väldigt intressant.

Ett annat exempel på att eleverna har fått prova på arbetsuppgifter under ledning av en arbetslivsrepresentant ger en pojke i femman vars klass har fått besök av en regissör.

Det var en kille som, han jobbade med film. Och så berättade han lite om hur han har jobbat med olika filmstjärnor och när han har regisserat filmer. Och sen fick vi testa på att göra det. Han berättade lite hur man ska göra. Och så skrev vi manus, filmade själva och redigerade filmerna själva.

En pojke i årskurs 9 berättar att han tack vare besöken har förstått vikten av att utbilda sig.

Vi har ju haft jättemånga föräldrar som har varit och berättat om, om sina jobb. Till exempel vi har haft militärer, hjärtsjuksköterskor och programmerare som har skapat ett företag. De pratade om hur det fungerar och vad man behöver kunna. [...] Jag lärde mig att de gått vissa utbildningar just för sitt jobb, för att kunna göra det de gör.

Ett exempel på hur besök från arbetslivet har gett inspel och inspiration till påföljande undervisning i SO samt stöttat elevernas inlärnigen, ger en pojke i årskurs 6.

Det var folk från regeringen och politiker som vi fick prata med och så. I femman var det. De berättade om vad som är viktigt när du växer upp att tänka på i deras yrke. Till exempel att du måste ha en bra teori om du ska bli politiker. [...] Göra egna partier håller vi på med. Vi håller på med vad vi skulle gjort om alla röstade på dig och du skulle bestämt över skolan. Vi gjorde egna [partier] så mitt heter VVH. Väldigt Viktig Hälsa. Det partiet handlar om att skolan ska ge väldigt vitaminrik mat och bra träning till alla.

Praktisk arbetslivsorientering

På frågan om eleverna har haft prao, vad de tyckte om den och vad de lärde sig under denna uttrycker eleverna att de under praoperioden har utvecklat sin kunskap om arbetslivet och dess krav och möjligheter. Eleverna uttrycker också att praoperioden har gett en känsla av meningsfullhet och av att befinna sig i ett viktigt sammanhang.

I intervjuerna berättar några elever att prao har lett till personlig utveckling och stärkt deras självkänsla. Exempelvis säger en flicka i årskurs 8:

Jag praoade på [...] en restaurang på museet förra året i mars. Och då fick jag jobb där och jobbade liksom pass ibland på helger. Alltså, jag har ju tidigare varit väldigt så här att jag inte vill prata inför folk och tycker det är lite jobbigt. Men när jag fick jobba där så fick jag liksom ta emot kunder och liksom prata med dem och sa: ”Ja, sånt här har vi här och där är vatten” och så vidare. Och då med det så försvann det här att jag tyckte det var jobbigt. [...] Det är bra att få testa att komma ut i arbetslivet. På [restaurangen], var det jätteroligt, för det var ju någonting som jag liksom passade in på och tyckte var roligt.

En pojke i nionde klass vittnar också om att hans prao gett honom en stärkt självkänsla och motivation att prestera.

Jag hade prao på [en livsmedelsbutik] i sjuan och åttan. En vecka varje gång vi har praoat. Jag följde en kille. Han sa så här allt man ska tänka på när man jobbar. Det var väl därför jag lärde mig att jobba där och det var därför de ville ha mig där, antar jag. [...] Med allt från att plocka upp varor och lära sig kassan, men jag satt inte i kassan. Det fick jag inte. När jag redan hade jobbat där i sjuan och kom tillbaka i åttan, då kunde jag ta emot leveranser eller vad man ska säga. Jag kunde hjälpa till med det. Alltså jag har lärt mig att det är jävligt jobbigt att gå upp varje morgon före klockan fem för att gå i väg till jobbet. Men det var kul. Man känner sig så här stor för att man har ett jobb eller vad man ska säga. Man känner sig vuxen och då vill man väl prestera för att visa att man kan. Man får en bra självkänsla kan man väl säga.

Det finns också elever som berättar att de tycker att det är häftigt, meningsfullt och motiverande att själva få utföra arbetsuppgifter på en arbetsplats istället för att enbart läsa om vad ett yrke innebär. Denna uppfattning har exempelvis en pojke i årskurs 9.

Fem gånger har jag praoat. En gång på lasarettet. Det var på steriliseringsavdelningen. Där man gör rent allting. Så det är bara kanske inte det jag helst skulle jobba med inom lasarettet, men det var ändå ett sätt att komma närmare den miljön. Jag tyckte det var väldigt intressant att se allt som hände där, och jag fick testa på mycket. Det var alltifrån att vara uppe på operationsavdelningen och plocka in saker där och så att vara nere på steriliseringsavdelningen och ja, men göra rent saker och sen skicka upp det. Men det är troligtvis kanske den viktigaste avdelningen på hela sjukhuset. För att är det inte rent så kan det ju spridas sjukdomar och allt möjligt via det. Jag tycker det är väldigt lärorikt och intressant. Och det är häftigt att få se det i verkligheten och inte bara läsa om det i en bok, och så, att man får uppleva det och göra det själv. Så det tycker jag är väldigt intressant.

Av intervjuerna att döma ger prao inte bara eleverna en chans att prova på olika yrken utan den ger dem också en chans att komma till insikt om vilka yrken de inte vill ha. Detta berättar en flicka i årskurs 9 om.

Jag har varit på [en mataffär] och [en butik]. [Butiken], de säljer så här presenter typ till företag. [...] Det som var kul var till exempel när vi skulle slå in såna här tändare och hade en massa tändare, en massa kartonger och så band så gjorde vi det liksom som på löpande band. Det blev väldigt effektivt, och då är det lite roligt när man kan tänka att: "Hur ska vi effektivisera detta nu? Det blir lite en utmaning också och det gör det roligt att vara där. [...] Prao i skolan, jag tror det är bra för till exempel nu vet jag att jag inte skulle vilja jobba på mataffären. [Skratt] Jag vet ju inte vad jag vill bli, så det är ganska svårt kanske att hitta en praoplats. Men om man nu är intresserad av något sånt jobb, om man är intresserad av att jobba i en blombutik, då kan man ju verkligen få en chans att göra det på riktigt.

Vidare finns det elever som nämner att man måste bete sig på ett annat sätt på praon än i skolan. En pojke i årskurs 9 säger:

Man måste vara väldigt aktiv och ganska energisk också. Även fast man är trött så kanske det inte är så jättebra att visa det. När man är med kunder och så, ska man på något sätt visa alla bra sidor.

En flicka i årskurs 8 upplever att hon måste dämpa sig lite när hon är på en arbetsplats.

Man är friare i skolan. I skolan så blir det ju mer kanske att jag kan så här showa upp för någonting och dansa eller jag vet inte vad. [Skratt]. Och jag kan inte riktigt göra det när jag jobbar på restaurang. Jag tror inte min chef skulle bli så glad då.

På frågan om eleverna har gjort internprao på skolan så finns det elever i årskurs 5 som svarar att de regelbundet agerar ledare, lärare och faddrar åt de yngre barnen på skolan. De intervjuade eleverna ser detta som internprao trots att internprao vanligtvis rör sig om att arbeta exempelvis i matsalen, biblioteket, vaktmästeriet eller skolkiosken. En flicka berättar att hon har provat på att undervisa.

Vi har fått testa att hålla lektioner för yngre elever. Vi har det för tvåorna nu, de är tre år yngre, så våra fadderbarn. Och sen har vi haft lektioner för våra lärare.

En annan elev berättar om fadderverksamheten han deltar i.

Vi har varje fredag gått och läst för de som är tre år yngre. Den senaste månaden har vi skrivit en berättelse. Och så har vi gett tips till dem och lite vad de ska tänka på och så. Och sen tränade de på det. Och så blev det liksom bättre och bättre för varje vecka.

Det finns också elever som har tränat på att leda idrottslektioner för yngre elever. Detta berättar en flicka om.

På elevens val har vi ledarskapsutbildning så att vi brukar få hålla i lekar varje vecka typ för småbarn. Så då får vi öva på att stå framför alla de här. Jag tycker det är väldigt kul. Alltså, idrott, jag älskar idrott. Därför är det mycket roligare för mig att hålla i något jag tycker om.

Medvetenhet om könsmönster i arbetslivet och på arbetsmarknaden

På frågan om kvinnor och män har olika arbeten resonerar de intervjuade eleverna i samtliga årskurser på lite olika sätt. En del svarar ja, en del nej och andra ibland. Eleverna nämner arbetsplatser de känner till, exempelvis föräldrarnas, där det antingen är en blandning av kvinnor och män, alternativt flest kvinnor eller män.

Eleverna berättar också om tjejer respektive killar som har intresse för ett yrke eller en hobby som oftast det andra könet intresserar sig för. Eleverna verkar mena att det teoretiskt sett inte finns några könsbundna yrken nuförtiden, alla kan jobba med allt oavsett kön. Som svar på frågan om kvinnor och män arbetar med olika saker säger exempelvis en pojke i trean:

Nej. Det finns ju tjejer som också blir fotbollsspelare.

En flicka i årskurs 4 ger sin syn på saken:

Det beror på. Jag känner många killar som gillar att rida och håller på med det, och jag vet många tjejer som vill typ kanske jobba som snickare och målare och sånt.

Eleverna ser en uppdelning mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden och i arbetslivet. De anger till exempel att det är fler män än kvinnor som arbetar som snickare, brandmän, lastbilschaufförer, byggjobbare, ingenjörer, fotbolls- och hockeyspelare samt som poliser. Samtidigt menar de att kvinnor i högre utsträckning arbetar som lärare, sjuksköterskor, butiksbiträden samt med ridningsrelaterade yrken. Eleverna nämner generellt sett fler mansdominerade yrken än kvinnodominerade. Somliga elever berättar att de har resonerat tillsammans i klassen om yrken och branscher där det finns en övervikt av män respektive kvinnor. Läraryrket har särskilt diskuterats som ett kvinnligt kodat arbete. En pojke i årskurs 6 berättar:

Vi tog upp det i klassen att kolla vilka som det är mer av, och det är mer lärare som är kvinnor och mer liksom, vad ska man säga, vad heter det, fysiska jobb som killar har.

Som orsak till att kvinnor och män har olika yrken tar eleverna främst upp, oavsett årskurs, att könen har olika intressen och preferenser. Skillnader i fysisk styrka mellan män och kvinnor anses också ha lett till en viss uppdelning i vilken typ av arbete som utförs av vem. Även traditioner och normer i samhället som påverkar kvinnors och mäns yrkesval tas upp. Uppdelningen mellan vad kvinnor och män arbetar med har hängt kvar över tid, även om utförandet av vissa arbeten idag inte kräver så mycket fysisk styrka som det tidigare har gjort. En flicka i årskurs 3 resonerar på följande sätt:

Förr i tiden så ville man att tjejerna var på ett sätt och killarna var på ett sätt, och det var så det var, att om man inte var på det sättet, då fick man typ inte vara sig själv, man måste vara på ett speciellt sätt. Ja, men dans var kanske tjejernas sak och fotboll och såna saker kanske var killarnas sak, och då har det blivit så nu, i nutiden.

En pojke i sexan är inne på samma spår.

När man är liten så anses väl mycket spel och sånt som killigt, och då söker sig väl kanske killar dit. Tjejer, alltså man blir ju som dem man hänger med lite. Och då blir det kanske, ja, men, alltså killar tycker om spel. Det lite har blivit så. Och då blir det så att man bygger ett intresse för det man kanske tycker om.

En flicka i trean tar upp att pojkar och flickor får uppmärksamhet för olika saker, vilket kan leda till att de i större utsträckning söker sig till vissa områden.

Sporter är det mest killar som spelar, typ fotboll. Alltså killarna får mer uppmärksamhet än vad tjejerna får och såna saker. Och jag tror att i andra slags sporter, som i dans och balett och sång, kan det vara lite mer tjejer.

En flicka i årskurs 6 beskriver hur skillnader i fysisk styrka mellan könen leder till att killar och tjejer förväntas arbeta med olika saker.

Det är väldigt mycket att killar är starkare, större och de kan bära tungare saker och då blir det liksom att man klassar att killar ska jobba med det, och att tjejer ska jobba med det.

En pojke i nian menar att könsnormer och traditioner kan ha skapats på grund av skillnaderna i fysisk styrka mellan könen.

Så är det ju. Speciellt teknik. Hela det som ett område, även om det börjar förändras lite nu så är det ju väldigt mansdominerat. Jag tror att väldigt länge så var det, alltså, teknik som område har ju inte funnits jättelänge, men det har ju kommit ur typ maskiner, motorer, sånt. Det är ju därifrån det har liksom urartat typ. Och det har ju alltid varit ett sätt som, det är ju där männen hör hemma liksom. Och det är de som ska hålla på med tunga maskiner och sånt. Och då har väl det bara kanske hängt kvar. Tyvärr.

En pojke i årskurs 6 reflekterar kring varför vissa yrken har blivit mansdominerade trots att de inte kräver fysisk styrka.

Men alltså en konstig sak är ju också att till exempel förr var det så här ja, men man tyckte att män hade mer muskler och sånt. Men då blir det ju ännu konstigare att just programmering blir väldigt manligt, på grund av att det är ju väldigt mycket stillasittande.

Det finns några jobb där eleverna generellt sett tycker att det finns en poäng med att det är just en kvinna respektive en man som utför arbetet. Det kan vara till exempel ifall kvinnor vill gå till en kvinnlig gynekolog eller om män respektive kvinnor vill gå till en psykolog av samma kön.

Eleverna nämner att det har skett en förändring över tid och att män och kvinnor idag i större utsträckning kan arbeta med samma typ av arbete. En pojke i nian säger:

Det vet jag att det har varit så otroligt mycket förut, och att det fortfarande är, skulle jag säga. Kan man se också i samhället att det sker fortfarande. Men det har ändå blivit mer och mer, ja, men bättre och bättre, tycker jag, med att man oavsett kön kan välja vilket jobb man vill ha. Jag vet mycket förut att det var främst, ja, men killar som var snickare och så sånt, och nu tycker jag man kan se fler och fler tjejer och sånt.

Eleverna tycker att arbetsmarknaden borde vara jämställd och att kön inte borde begränsa människors yrkesval. Ingen borde hindras från att arbeta med sitt intresse på grund av sitt kön. Därtill nämner eleverna att de tycker att det är bra om kvinnor och män arbetar tillsammans. En flicka i sexan säger:

Jag tycker att det ska vara jämställt i världen. Till exempel, det är mest kvinnliga dansare som, i alla fall som unga och sånt, och då tycker inte jag att man ska bli behandlad annorlunda om man är en kille som vill dansa. Eller om man är en tjej som vill bli polis eller man kanske vill, ja, man kanske vill jobba med ett jobb där det inte är många som är, man kanske inte är bara av samma kön utan som ser ut som man själv gör eller någonting, och då tycker jag inte att man ska bli utfrysad för det.

Lika möjligheter i arbetslivet och på arbetsmarknaden

Eleverna har fått frågan om alla människor har samma möjligheter att få arbete och ifall det finns några jobb som kan vara svårare för vissa personer att få. Eleverna i samtliga årskurser tar upp olika faktorer som påverkar möjligheten att få

arbete, såsom betyg, utbildning, färdigheter samt individens intresse och motivation. Faktorerna som eleverna tar upp gäller framför allt individen och vilka erfarenheter och kunskaper individen har eller saknar, snarare än strukturer och normer som skulle kunna utgöra hinder för individen i arbetssökandet.

Att ha bra betyg och en passande utbildning lyfts fram som avgörande för möjligheten att få ett arbete, framför allt bland eleverna på låg- och mellanstadiet. Exempelvis en flicka i sexan resonerar kring fördelen med att ha en utbildning.

Om någon har gått en jättebra utbildning, och någon annan inte har gått utbildningen, men ändå vill ha jobbet, så kanske man behöver utbildning för det där jobbet. Då kanske de tar den som har gått utbildningen.

Eleverna menar att vissa yrken är mer krävande än andra vad gäller betyg och utbildning. Läkaryrket är ett vanligt förekommande exempel. En elev i årskurs 3 säger:

Nej, man måste väl ha rätt så bra betyg för vissa jobb. Som läkare. Och för andra så kanske det inte spelar så jättestor roll i andra jobb. Ja, och som städerska kanske man inte behöver ha så bra betyg.

Vissa yrken kräver också vissa färdigheter såsom språkkunskaper. Utan de färdigheter som krävs blir möjligheterna att få ett arbete sämre. En flicka i åttan resonerar:

Nej, men typ om man ska vara läkare. Liksom om man kommer från ett annat land och inte riktigt kan språket så kan det ju, borde vara svårt för dem att vill säga vad de liksom ska göra och vad de liksom tänker att det är och så vidare. Men både för patienterna att liksom förstå vad de gör.

Eleverna tar upp att olika personer har olika förutsättningar att skaffa sig utbildning och färdigheter, vilket ger dem olika utsikter på arbetsmarknaden. En pojke i årskurs 6 säger:

Alla människor kan inte bli advokat eller bli typ doktor. Man kanske bara helt enkelt inte är jättesupersmart eller man kanske inte är tillräckligt stark.

Att ha intresse och motivation att lära sig tas också upp som grundläggande för att söka ett arbete och få det, framför allt av elever på låg- och mellanstadiet. Eleverna kopplar också samman kunskap och färdigheter med vilja – även om du inte har kunskaperna och färdigheterna idag så kan du få det om du vill – om du kämpar och är motiverad. De menar också att om motivationen inte finns där och eleven inte är fokuserad, lyssnar på lektionerna och får bra betyg så minskar möjligheterna. På frågan om huruvida alla kan bli fotbollsspelare svarar en pojke i trean:

Ja, om man nu jättegärna vill det, då måste man ju träna för att bli det.

En pojke i årskurs 5 menar att individens inställning har betydelse för hennes chanser att få ett arbete.

Det är också lite inställning. Om man har inställningen så här: ”Ja, nu vill jag bli, nu vill jag få det här jobbet så nu måste jag jobba jättemycket” eller bara ”Åh, skit samma. Jag kan hoppa över skolan i dag”.

En flicka i fyran anger att självförtroende är en faktor som påverkar möjligheten till arbete. Har man dåligt självförtroende innebär det att:

Man inte tror på att man kan bli så bra att man får ett jobb eller så.

Eleverna nämner också att funktionsnedsättning eller en diagnos av något slag kan påverka en individs anställningsbarhet. Fysiska hinder eller brist på fysisk styrka kan vara ett hinder i vissa yrken som kräver detta. En pojke i sexan tar upp följande exempel:

Typ i stora fabriker tänker jag. Man måste typ använda mycket kroppen och så, och de kanske inte kan det, för de är funktionsnedsatta.

En flicka i tredje klass diskuterar diagnosers påverkan på möjligheten att få arbete:

Om man har någon sjukdom eller diagnos, så kan det vara svårt, som Downs syndrom, det är inte jätteenkelt att få jobb. Eller att ha ja, men andra slags sjukdomar, diagnoser, för att man är, man kan inte göra lika mycket eftersom man har just den saken.

En diagnos som dyslexi kan också påverka möjligheten att få en viss typ av jobb, menar en pojke i årskurs 4.

Typ om man har dyslexi, och sen vill man typ bli författare, så kan det vara lite svårare, för att man har svårare att typ läsa och skriva, och så.

Att inte kunna sitta still kan även medföra att det är svårt att få vissa typer av arbeten, menar en pojke i nian.

Det kan också ha med andra saker att göra som, men till exempel funktionsnedsatta, folk med sjukdomar och sånt. Som inte kan till exempel, ja, men sitta still så mycket. För det är mycket att sitta still och så pappersarbete och så inom, när man är läkare och sånt, och det kanske inte vissa människor kan vara.

Andra faktorer som kan göra att vissa personer har svårare att få vissa jobb kan vara personlighetsdrag som inte passar in på det aktuella arbetet. En pojke i åttan säger till exempel:

Man kanske är lite så här självisk typ och då passar man inte på alla jobb och så.

En flicka i fjärde klass säger:

Om någon inte är så bra på att ta hand om människor, man jobbar på sjukhus eller så, så kanske det är lite svårare för dem.

Det finns elever som också använder samhällsstrukturer som förklaringsfaktorer till människors möjligheter att få arbete. De tar upp att arbetsgivares fördomar och föreställningar kan påverka individens möjligheter att få arbete. Exempelvis en flicka i sexan säger:

Vissa blir liksom särbehandlade, eller om de har någon, vad heter det [...] att man är annorlunda, så kanske vissa särbehandlas lite mer. [...] Typ att vissa personer kanske inte får ett jobb för att de ser annorlunda ut, eller för att de inte är sociala, alltså så här, riktigt sociala. Fast de gör ett bra jobb.

En flicka i årskurs 3 tar upp att personer med utländsk bakgrund har svårare att få vissa arbeten i Sverige.

Vissa utländska kan inte få vissa jobb som svenskar kan få. De brukar säga så på nyheterna.

Eleverna jämför även situationen med den i andra länder och menar att det i andra länder är mer vanligt att människor inte ges lika möjligheter och rättigheter i arbetslivet medan det däremot är betydligt bättre i Sverige. Till exempel en pojke i tredje klass resonerar på följande sätt:

Vi i Sverige är ju rätt bra på sånt. I andra länder är det ju mer olika. De som inte har demokrati och så tycker att killar ska vara på ett sätt, och tjejer ska få mindre lön och så.

Även familjesituationen kan påverka individens val och möjligheter. Hjälpen hemifrån kan till exempel vara av betydelse menar en pojke i åttan.

Jag tror det beror lite på hemmet och så, hur man har det. Förutsättningar. Om man inte får hjälp hemma typ med sina studier kanske, då kanske man får det svårt.

Ytterligare en pojke på högstadiet diskuterar hur familjesituationen kan påverka en persons chanser i arbetslivet.

Och hur man har det hemma också. Det är ju jättemycket som påverkar skolresultatet också. För att om du, om man blir liksom kanske misshandlad eller något sånt, alltså, i hemmet, då är det klart, att då kommer du inte prestera lika bra i skolan. Och då kommer ju det också att påverka vad du kan bli sen, eftersom med meritpoäng och allt sånt där.

Samma elev nämner klass som en avgörande faktor för vilka möjligheter man har och får i arbetslivet och på arbetsmarknaden.

Men sen så är det ju också, alltså, ekonomiskt, vilken liksom klass som familjen har.

Elever på mellanstadiet talar i termer av att alla borde ha lika möjligheter att få ett arbete och hänvisar till alla människors lika värde. En pojke i femman tycker till exempel:

Alla människor är lika mycket värda, så det borde ju vara lika enkelt att få jobb för alla då.

5. Förmåga att fatta och genomföra beslut

Läroplanen och de allmänna råden ställer krav på skolan att utveckla elevers förmåga att fatta och genomföra beslut. Beslutsförmåga handlar om att kunna fatta beslut och sätta självkännedom i relation till omvärldskunskap samt förstå möjliga konsekvenser av olika beslut. Genomförande av beslut rör sig om att tillämpa sin valkompetens, dvs. om att balansera självkännedom och omvärldskunskap samt väga de olika alternativen mot varandra för att till sist landa i ett val som sedan ska genomföras med hjälp av de rutiner som valet kräver.²¹ I detta kapitel kommer vi att ta upp konkreta exempel på hur elever i olika åldrar upplever och tänker kring valmöjligheter och beslutsfattande.

Val och beslut på lågstadiet

I våra intervjuer berättar eleverna på lågstadiet om det kollektiva beslutsfattande som sker i skolan. På frågan om de intervjuade eleverna i årskurs 3 ibland får

²¹ Skolverket (2017) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidsbemmet*; Skolverket (2013) *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*, s.10.

bestämma vad de ska göra eller hur de ska göra något i skolan handlar lågstadielevs svar om hur de får fatta beslut i grupp. En flicka i årskurs 3 berättar hur det kan gå till på exempelvis engelskalektionerna:

Om vi säger att vi ska börja med ett nytt ämne i engelska, så brukar läraren alltid ta fram förslag och så brukar vi få rösta på vad vi tycker är roligast just nu, och så kommer vi göra de andra grejerna sen också, men att vi får välja liksom innan. Vi fick välja om vi skulle ha typ så här filmtema, eller om vi skulle ha typ så här tema USA och Kanada eller sånt där. Och då så röstade vi på Australien och USA. Vi fick ju bestämma. Han gav ju förslag, men vi fick bestämma tillsammans då. Det var inte bara en person som bestämde, utan det var hela klassen som röstade.

En pojke i årskurs 3 upplever att hans klass ofta får fatta beslut genom röstning:

Alltså jag vet att vi får ju bestämma mycket. Typ så här, hur vi vill göra något prov. Vill vi göra det på papper, vill vi göra det på Ipads? Vi har ofta en demokrati i klassen, vi får rösta. Vi har typ en sån app.

För de intervjuade lågstadieleverna handlar individuella val och beslut exempelvis om vilken sång de ska träna på under en musiklektion, vad de ska skapa på slöjden och om vilken bok de ska läsa på svenskan. I dessa valsituationer ser man att eleverna främst tränar på färdigheten självkännedom i termer av intresse och preferenser som utgör valkompetensens första komponent.

På frågan om man tror att man kommer behöva göra viktiga val i framtiden svarar lågstadieleverna att de kommer att ställas inför viktiga val på högstadiet. De anger att valen kommer att gälla bland annat skolämnen, yrken och gymnasieprogram. En flicka i årskurs 3 berättar att hon på högstadiet troligtvis kommer behöva välja vilka yrken hon kan tänka sig att arbeta med när hon blir äldre.

Ja, när jag går så här i högstadiet. Då kanske det är bra att börja så här hitta på mer så här jobb man kan jobba med när man blir stor. Men jag har inte tänkt så mycket på det.

En pojke i samma årskurs berättar att han kommer att ställas inför valet av gymnasieprogram, men också att han funderar på om han kommer att behöva välja bort skolämnen.

Jag tror inte just nu, men inför sjuan kommer jag nog kanske göra något val. Typ så här, jag menar, jag tror man får välja bort något ämne och sånt. Ja, jag får väl ta bort något som är ganska, inte så ... vad heter det, så behövande. Typ bild. Eller jag vill inte göra någonting i framtiden med bild. Eller typ syslörd. Jag måste också välja gymnasium sen. Jag funderar på elprogrammet eller innebandyprogrammet eller fotbollsprogrammet.

Det finns också lågstadielever som uppger att de inte vet om de kommer att behöva göra några viktiga val i framtiden.

Val och beslut på mellanstadiet

Indikationer på att mellanstadieelever får träning i kollektivt beslutsfattande är förekomsten av klassråd och elevråd. En flicka i årskurs 5 beskriver hur det fungerar.

Vi har ju så här klassråd och elevråd och så, när man så bara får säga det man tycker. Och så för typ så här elevrådsrepresentanterna in det till rektorerna sen, så bestämmer hon om det liksom är en bra grej och så fixar hon det.

Inför specifika skoluppgifter är det enligt de intervjuade eleverna vanligt att mellanstadieklasser i sin helhet får bestämma ifall de ska utföra en uppgift genom samarbete eller individuellt arbete och ifall de ska presentera en uppgift muntligt eller skriftligt. Det finns elever som upplever att kollektiva val och beslut skapar förvirring, vilket exempelvis en flicka i årskurs 5 berättar om.

Ibland får vi såna här uppgifter och så säger hon inte exakt hur vi ska göra dem. Så alla bara: ”Men va? Va, va, va?” och sen så bara: ”Gör det som ni vill så får vi se olika resultat”. Det var som när vi skrev en berättelse [i par] och så fick vi höra början av en historia och så skulle vi skriva slutet. Så fick vi typ så här en utgångspunkt och sen så blev alla helt olika.

De intervjuade mellanstadieleverna upplever att språkvalet, som görs senast i årskurs 6 beroende på skolans organisation, är deras första viktiga individuella val. Här blir det påtagligt att de tränar upp sin förmåga att fatta och genomföra beslut i större skala än tidigare och att de utvecklar sin valkompetens. Detta gör de genom att sätta sina upplevda förmågor, möjligheter och hinder i relation till hur de ser att olika språk kan omsättas i samhället och världen. De försöker förstå vilka konsekvenser deras språkval kan få i framtiden och väger de olika språkalternativen mot varandra. Föräldrarna kan ha en stor inverkan på valet och eleverna väljer ofta vilket språk de ska studera i samråd med föräldrarna.

En pojke i årskurs 5 berättar hur han gick till väga när han gjorde sitt språkval. Svaret talar för att han i och med valet utvecklade sin valkompetens med avseende på flera av dess beståndsdelar.

Först sökte jag på nätet faktiskt. Jag pratade också med många kompisar och frågade mina föräldrar. På nätet står det att tyska, det låter lite bättre än de andra, det är finare. Och sen när jag frågade mina föräldrar om vad jag kan ha mest användning för, först tyckte de spanska, sen sa de: ”Nej, men tyska är bra, för det har du också mest användning för”. De flesta valde spanska, men jag valde tyska.

En annan elev i årskurs 5 berättar att hon valde språk i samråd med sina föräldrar och att hon baserade valet på användarnytta och möjlighet att få hjälp med sina språkstudier. Även här syns det att eleven i fråga tränade upp sin förmåga att fatta och genomföra beslut.

Jag valde först spanska och sen så tänkte jag välja franska som andra, men det gjorde jag inte för att ingen i min familj har läst franska. Och det borde så här vara ganska svårt att så här vara ensam och lära sig själv och så. Min pappa, han har läst tyska. Och mamma har läst spanska, så då valde jag tyska som andrahands och sen så franska som sista val. Men jag valde spanska först för att, alltså, både jag och mamma och pappa tyckte att du har kanske mest nytta av det och så. Vi bestämde tillsammans.

Det är också möjligt att grunda sitt språkval i huvudsak på självkänedom i form av intresse och förmågor. Det berättar en flicka i årskurs 6 att hon gjorde.

Jag har valt spanska för jag tycker de har en fin kultur och de pratar snabbt. Jag gillar väldigt mycket att prata snabbt och när jag ska sitta och säga någonting till mina föräldrar så kan jag sitta så här väldigt snabbt och prata. Och de kan bara ”Men pausa nu bara. Du, ta tre djupa andetag innan du börjar igen”.

En utsaga från en pojke i årskurs 6 som har valt spanska illustrerar hur han förstår sig själv i förhållande till en tänkt framtid där både tillämpningen av språket och hans kulturella bakgrund blir de avgörande faktorerna.

Jag gjorde ett riktigt bra val, för vad heter det, min pappa är chilensare, och då pratar man spanska, och vad heter det, vi ska flytta till Spanien.

Det finns dock val av andra typer än språkvalet som är av betydelse för eleverna. Exempelvis säger en flicka i årskurs 5 att det viktigaste valet man kan göra är att satsa på sina studier.

Det viktigaste valet är att jag gör mina läxor och fokuserar. Fokuserar jag inte så kanske jag inte får något jobb. Då kan jag inte få göra mina drömmar. Så det är viktigt att man inte skiter i skolan, skolkar eller någonting.

I studien ställde vi även frågor om huruvida eleverna tror att de kommer att ställas inför viktiga val i framtiden. Eleverna är, oavsett årskurs, redan fullt medvetna om att de kommer att behöva välja ett gymnasieprogram när de blir äldre. Det finns elever som uppger att det kommer att vara nödvändigt för dem att välja ett språk att studera. Andra säger att de kommer att välja ett yrke. Samtidigt finns det elever som tror att de inte kommer att behöva göra några viktiga val alls i framtiden och denna grupp är oberoende av årskurs.

En flicka i årskurs 6 berättar att hon om några år kommer att behöva välja ett gymnasieprogram och delar med sig av sina tankar kring valet.

Jag tänker lite på gymnasievalet för vi fick våra betyg för ett tag sen. Ja och det var inte de bästa betygen, så man har liksom tänkt så här: "Kommer jag verkligen komma in?". Jag vill ju komma in på inriktning grävmaskin. Man använder matte i grävmaskinsjobb. Jag har inte det bästa betyget i matte direkt. Men jag har ju så här, jag är godkänd i alla ämnen men jag har typ E i alla ämnen. [...] Fast mina betyg... jag vet att jag kommer komma högre upp i matten detta året.

Likaså gör en elev i årskurs 5. Han anser att målmedvetenhet är viktigt inför gymnasievalet.

Det kanske ändå är lite viktigt att när man ska välja gymnasieinriktning att man väljer en inriktning som man är säker på att man vill jobba lite med. Och min kommer nog vara någonting kreativt förmodligen. Jag filmar mycket. Men, ja, jag känner ... min ... en av mina kompisar, bästa kompisar, han vill ju ha sport som inriktning och då är det fotboll för honom, så han vill ju ... ja. Och en annan vill ha tennis så. Och de, redan nu, har börjat verkligen satsa hårt. Precis som jag, jag liksom pluggar varje dag på det, men de liksom ... han kör tennis varje dag och vill verkligen bli bra. Så att ja, det kommer vara ett viktigt val tror jag.

Ytterligare en elev i årskurs 6 anger att gymnasievalet närmar sig och att han oroar sig för framtiden.

Jag tänker på om jag ska välja yrkeslinje, om det är värt det. Alltså jag tänker liksom bara; "Vad kommer jag bli när jag blir stor, kommer jag klara det?".

Det finns även elever som vet att de kommer att behöva göra viktiga val i framtiden men anger att de inte tänker på det. Exempelvis en pojke i årskurs 4 säger:

Jag vet att jag kommer välja gymnasium, men jag tänker inte på det. Jag vet knappt vilka linjer som finns. Jag vet att typ natur, el och teknik finns. Sen finns det några speciella skolor med olika sporter. Jag vet lite för typ hela min släkt har tagit studenten de senaste typ två åren.

Val och beslut på högstadiet

På frågan om eleverna har gjort eller snart ska göra ett val som känns viktigt för dem tar de intervjuade elever i årskurs 8 och 9 upp gymnasievalet. Inför valet av gymnasieprogram och gymnasieskolor uppger de att de talar med sina föräldrar, sina kompisar och sin studie- och yrkesvägledare samt besöker gymnasiemässor. De diskuterar framför allt valet med föräldrarna vilka oftast har en stor inverkan på vilka valalternativ eleverna ser och vilka beslut de landar i. Det finns dock elever i studien som inte väljer det program föräldrarna rekommenderar.

På frågorna ”Vad fick dig att bestämma dig för det gymnasieprogram du har valt?” och ”Tänkte du inför gymnasievalet på om det finns jobb när du är klar samt på lön och på arbetsmiljö?” som ställts till elever i årskurs 9 ger de intervjuade eleverna relativt varierande svar. De gemensamma nämnare som kan urskönjas är att eleverna resonerar kring sitt val av gymnasieprogram främst utifrån sig själva och deras intressen, kunskap om hur arbetsmarknaden ser ut och i vilka branscher det finns arbeten, samt på möjlighet till flexibilitet inför kommande utbildnings- och yrkesval.

En elev i årskurs 9 har valt gymnasieprogram med utgångspunkt i såväl sina drivkrafter som möjligheterna på arbetsmarknaden. Han har även tänkt på vilka följder hans beslut kan få i framtiden och säger:

Jag vill jobba med människor så jag vill plugga vidare på antingen högskola eller universitet. Jag vill bli läkare och hjälpa personer med alopeci. Så jag har valt natur. Mina föräldrar och kompisar, de tycker väl att det skulle vara en bra linje för mig. [...] Man kan se det mycket i tidningar, att det är läkarbrist i Sverige, och jag har väl alltid varit lite orolig för när jobben kommer ta slut. Men jag vet att inom läkarindustrin och läkarbranschen så finns det fortfarande en hel del jobb öppna, speciellt för specialläkare. [...] Hur mycket man tjänar är inte det jag främst tänkt på, men det har alltid funnits som en baktanke. [...] Det är främst bara vad jag känner att jag vill jobba med, och vad jag tror jag skulle bli glad av att jobba med när jag blir stor. [...] Jag har inte tänkt så jättemycket på arbetstider. Jag har hört att det är inte så där världsligt bra arbetstider för många läkare. Mycket nattid och så. Men jag vet inte, jag känner väl kanske ändå att det är någonting som inte spelar så där jättestor roll. Och så arbetsmiljön. Jag känner ändå att läkarbranschen är en ganska lugn miljö och så. Inte så jättemycket spring och så, och det tycker jag är ganska skönt.

En flicka i nian berättar att hon vid valet bortsåg från sina föräldrars rekommendationer och valde det gymnasieprogram hon bedömde passade hennes tänkta framtid bäst. Flickans berättelse visar att hon har balanserat självkänedom med både omvärldskunskap och konsekvenstänkande.

Jag har varit säker på att jag ska gå natur ända sen typ jag började prata om gymnasium. Men det är ju för att pappa och mamma alltid har sagt ”Jamen natur är en bra linje. Du har jättebra valmöjligheter och så.” Och det vet jag om för det är en utav de bredaste linjerna. Men jag har aldrig någonsin känt att ”men vad roligt det ska bli att börja gymnasiet nu”. Visst, om jag går ut natur, då har jag ju bästa valmöjligheten, men jag är inte så taggad på att börja gymnasiet. Och så tänkte jag så här bara: ”Ja, men alltså jag älskar att resa och prata

andra språk. Eftersom jag vet om att jag typ vill prata inför folk så tänker jag att då måste jag vara allmänbildad och kunna grejer om världen. Alltså, allt det får jag i internationell samhäll. Och då tänkte jag ”Nej, men då väljer jag det”. Och nu är jag jättetaggad på att börja gymnasiet! [...] Jag har tänkt på var det finns jobb och jag vill tjäna bra. Det vill jag. Jag vill bli framgångsrik. Men det ska också vara roligt. Det är jätte viktigt. Jag tror man kan gå vilken linje som helst, för att inom varje linje har man möjlighet. Det gäller bara att man är villig liksom att kämpa och ge. Man kan liksom lyckas bra inom alla.

En annan elev i årskurs 9 är inne på samma bana och menar att man ska vara sann mot sig själv och inte endast rätta sig efter vad omvärlden tycker. Samtidigt tycker han att det är viktigt att välja gymnasieprogram utifrån utsikterna för anställning.

El verkar roligast. Om man läser in ämnen på el blir det högskoleförberedande. Jag vet inte om jag vill bli ingenjör eller arkitekt men högskola krävs. Mina kompisar säger: ”Gå inte el, gå teknik istället. Du kommer ju in! Kasta inte bort ditt liv på el. Du kan ju inte komma någonstans i livet då.” Men jag går emot dem. Jag låter dem tro vad de vill. Man ska jobba med det man tycker är roligt. [...] Jag tänkte på om det skulle finnas jobb. Det sa ju min morbror direkt. Jag väjde mellan bygg och el och teknik, och då sa han ”Går du bygg eller el så har jag jobb åt dig”. [...] Alltså lönen tänker jag inte så mycket på. Jag tänker mer på praktiskt jobbande. Men jag vill ha lite att röra mig med. Jag vill spara till en bil och ett hus.

I studien ställdes även gymnasievalsrelaterade frågor till elever i årskurs 8. På frågorna ”Hur tänker du kring valet av gymnasieprogram?” och ”Tänker du på vad det kommer att finnas jobb när du är färdigutbildad samt på lön och arbetsmiljö?” ger de, liksom 9:orna, varierande svar. Det förekommer att eleverna uppger att de kommer att väga in kompisarnas programval i sina beslut, men även programmets bredd, arbetsmarknadens tillstånd och sina intressen. Exempelvis en flicka säger:

Jag tror att jag ska välja någon bred linje. Jag har inte tänkt så mycket på det än. Väljer man något tekniskt kanske man ... det blir fler såna jobb ju. Jag tänker på vad kompisarna väljer. Man vill ju komma med någon kompis, om de vill välja samma så är det ju bra. Men annars får man ju nya kompisar där.

En pojke spinner vidare på kompistemat, men adderar vikten av att programmet är intressant.

Jag tror jag kommer ta något som jag tycker är kul. Jag kommer nog välja natur. Jag utgår inte från lönen när jag väljer program utan från att det ska vara kul. Du ska känna att du gillar det.

En utsaga som sticker ut i vårt insamlade material förmedlas av en flicka i årskurs 8. Hon tror inte att gymnasievalet har en särskilt stor betydelse för framtiden – under förutsättning att man väljer ett brett program.

Alltså, man ska ju välja efter det man tror passar en, som kommer passa en bäst i livet. Och sen, jag vet inte, med gymnasium är det väl ... Det har kanske inte jättestor påverkan. Psykologprogrammet bryr sig väl kanske inte om du har gått natur eller samhälle innan du kommer dit. Jag har tänkt att det jag valde skulle vara brett och att det skulle vara någonting som jag tyckte var kul. Och då blev ju teknik nästan det bästa valet, just för att det är brett. Jag kommer ju klara av att köra någon natur eller teknik som är väldigt breda båda två. Så varför inte då? Så har jag behörighet att göra vad jag vill om jag någon gång ändrar mig. [...] Jag har tänkt på om det finns jobb för det är ganska onödigt att plugga så länge och sen finns det inte så många jobb att söka. [...] Jag vill nog helst inte jobba natt och sånt.

Medvetenhet om faktorer som påverkar gymnasievalet

Det finns elever som observerar att valet av gymnasieprogram både hos dem själva och hos den närmsta omgivningen är beroende av bostadsområde, föräldrars utbildningsbakgrund, kön, kompisars val och graden av studiemotivation. Fler förklaringsfaktorer än så framkommer inte i våra intervjuer och dessa elever reflekterar inte kring varför valen är bundna till ovanstående faktorer och vilka konsekvenser socioekonomiskt bundna och könsbundna val kan få både för individen och samhället. Eleverna anger också att de aldrig har diskuterat denna typ av frågor i undervisningen. En pojke i årskurs 9 berättar vad han tror att variationen beror på.

Vad man väljer beror på var man bor känns det som. Majoriteten av oss från landet väljer praktiska linjer medan här i stan så väljer alla stadsbor, vad ska man säga, program för datorjobb. Det är väl folket runt omkring och föräldrarna man inspireras av.

En annan elev i samma årskurs berättar att hon tror att valet av gymnasieprogram handlar om ambitionsnivå och sökandet efter samhörighet.

Jag tror mycket är så här att om man är typ så här: ”Nej, men jag orkar inte plugga, då väljer jag en enkel linje, typ en praktisk”. Och sen även [...] estetare, de ... man märker alltså ... De är ... alltså, det är väldigt olika. Det blir olika folkgrupper typ. Och då kanske det är så att man känner att ”Ja, men jag passar bättre in bland det folket”. Och då kanske man väljer den linjen.

Det finns även elever som observerar att valet av program och skolor varierar mellan olika typer av elever men som inte reflekterar över orsakerna till det. På frågorna på temat svarar de i intervjuerna att de inte vet och att de aldrig har pratat om det i undervisningen.

I intervjuerna ställde vi även frågor om könsnormer och könsstrukturer kopplade till gymnasievalet. Anledningen till detta är att läroplanen för grundskolan anger att skolan ska synliggöra och med eleverna diskutera hur olika uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt kan påverka människors möjligheter, samt hur könsmönster kan begränsa egna livsval och livsvillkor.²²

På frågan om eleverna, i skolan, har diskuterat om det finns könsskillnader beträffande vilka gymnasieprogram man söker till och vad skillnaderna beror på, har de intervjuade eleverna observerat skillnader, men de menar att fenomenet överlag inte har diskuterats i undervisningen. Det finns få exempel på reflektion över vad skillnaderna kan bero på.

En flicka i årskurs 8 hänvisar till traditioner när hon förklarar varför flickor oftast inte väljer manligt kodade gymnasieprogram.

Som tjej vill man kanske inte gå de linjerna för då har det varit så länge att det inte är så många tjejer som har gått där.

²² Skolverket (2017) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, s. 11.

Det finns högstadiepojkar som säger att de har lagt märke till könsskillnader i valet av gymnasieprogram och berättar om sina tankar kring dessa. En av dem som går i årskurs 9 har observerat att:

[...] det är mindre tjejer på till exempel på teknikprogrammet. Men det är ju mer liksom ... det är ju för att hela teknikområdet är ganska mansdominerat. Det är viktigt att man liksom verkligen ser till att elever lär sig vikten av jämställdhet både mellan kön och mellan etniska grupper och sånt.

En annan pojke, som går i årskurs 8, anger att könsskillnaderna kopplade till gymnasievalet beror på skillnader i studiemotivation mellan flickor och pojkar.

Det är ju klart att folk [...] som fått tillbaka listorna för vilka som kom in, eller om det är folk som har kompisar som vet att de går där, så är det främst att man kan se att det är vissa linjer där det är fler tjejer som väljer, och vissa som är fler killar som väljer. Jag tror att det var en elklass, eller om det var en byggklass förra året, med en tjej i klassen och så resten killar. Och så ekonomi, oftast med flest tjejer. Det blir så eftersom att ... jag vet inte. Jag tror det är många killar främst som är väldigt lata och ganska omotiverade.

Väl på temat berättar en flicka i årskurs 9 att det händer att både den vägledande undervisningen och studie- och yrkesvägledningen som sker i grupp, rörande gymnasievalet, reproducerar könsnormer och könsstrukturer, vilket kan förklara att valet av gymnasieprogram ofta blir könsbundet.

När SYV pratade och gick igenom linjerna då blev vi tjejer lite sura, för när han gick igenom praktiska [linjer] så sa han, säg att det var fordon, så sa han ”Ja, denna linjen kan även tjejer gå för det är inte så tungt och så”. Och jag menar, sånt där tycker jag är rätt fel att säga. Så då sa vi till. Men vi har ju inte diskuterat.

6. Slutdiskussion

Syftet med denna studie har varit att synliggöra elevers perspektiv på studie- och yrkesvägledning som är integrerad i undervisningen. Nedan redogör vi för och diskuterar de resultat vi har kommit fram till.

Elevernas motivation till lärande

Om vi ser till det övergripande syftet med vägledande undervisning visar vår studie att de intervjuade eleverna redan tidigt i grundskolan börjar koppla sin skolgång till framtida utbildnings- och yrkesval och utveckla sin valkompetens, samt att detta arbetssätt löper som en röd tråd genom grundskolan. Studien ger även flera exempel på att elevernas motivation till lärande stimuleras genom framför allt arbetslivsrepresentanters besök, studiebesök, prao samt yrkesorienterande klassrumsundervisning.

Elevernas berättelser visar att de i varierande grad inom årskurserna resonerar kring sig själva och sina drivkrafter och hinder. Eleverna förklarar vad som intresserar dem och vad som inspirerar dem att lära sig mer om sådant de lär sig i skolan. Eleverna reflekterar också kring vad de vill arbeta med i framtiden, även om inte alla motiverar sina planer på ett utförligt sätt.

I undervisningen blir eleverna medvetna om valalternativ

Elevutsagorna ger stöd för att undervisningen har gjort de intervjuade eleverna medvetna om olika valalternativ så som yrken och utbildningar samt ger dem omvärldskunskap om dessa. Detta sker genom vägledande aktiviteter i undervisningen där eleverna får reflektera kring framtida yrkesval, orientera sig bland olika yrken inklusive vad de innebär och vilken kompetens de kräver, samt genom att eleverna får göra uppgifter med arbetslivsanknytning i framför allt SO-, svenska- och matematikundervisningen.

Intervjuerna tyder dock på att de vägledande aktiviteterna i undervisningen är framträdande endast inom vissa skolämnen medan de är sällsynta eller helt obefintliga i andra. Problematiken i att studie- och yrkesvägledningen tenderar att endast återfinnas i vissa delar av undervisningen har tidigare uppmärksammats i utbildningsutskottets rapport *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan*. Rapporten visar att många huvudmän och rektorer uppfattar regleringen av studie- och yrkesvägledningen som diffus och otydlig. Dessa huvudmän önskar i befintliga kurs- och ämnesplaner se ett införande av tydliga bestämmelser för den tid som ska avsättas för studie- och yrkesvägledning samt kunskapskriterier för vad eleverna ska lära sig inom ramen för vägledningen.²³

²³ Sveriges riksdag, 2017/18: RFR24. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan - en uppföljning*, s. 63.

Undervisningen ger eleverna kunskap om och erfarenhet av arbetslivet men mer diskussion och problematisering av normer och strukturer behövs

Resultaten visar att eleverna i undervisningen får kunskap om och praktisk erfarenhet av arbetslivet och arbetsmarknaden genom bl.a. studiebesök, prao och besök av arbetslivsrepresentanter på skolan.

Elevernas berättelser om arbetslivet ger dock litet stöd för att läroplanens intentioner om att uppmärksamma könsmonster och könsnormer har slagit igenom. Detta med avseende på att skolan ska synliggöra och med eleverna diskutera hur olika uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt kan påverka människors möjligheter samt hur könsmonster kan begränsa egna livsval och livsvillkor.²⁴ Elevernas resonemang rör sig främst kring att exempelvis yrkesval styrs av intresse, snarare än en medvetenhet om att könsmonster kan påverka detta intresse.

På samma sätt ger elevrösterna litet stöd för att läroplanens och de allmänna rådens skrivningar om att uppmärksamma begränsningar på grund av socioekonomisk eller kulturell bakgrund slagit igenom. Eleverna framhåller individens egenskaper och färdigheter när de resonerar kring människors möjligheter att få ett arbete och ser endast i liten utsträckning omkringliggande samhällsstrukturer som kan påverka individens framgång på arbetsmarknaden. Såväl läroplanen för grundskolan som de allmänna råden för SYV anger att skolpersonalen ska bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av könstillhörighet eller av social eller kulturell bakgrund.²⁵

Undervisningen utvecklar elevernas förmåga att fatta och genomföra beslut

Studiens resultat låter oss se att eleverna i undervisningen tränar upp sin förmåga att fatta och genomföra beslut, dvs. utvecklar sin valkompetens. De intervjuade lågstadieleverna har i huvudsak fått träna på att fatta kollektiva beslut i klassen, men även individuella beslut med fokus på självkänedom i termer av preferenser och intressen. De intervjuade mellanstadieeleverna har framför allt tränat upp sin valkompetens i samband med språkvalet medan högstadieleverna har fått göra det i samband med gymnasievalet. Enligt elevutsagorna har föräldrarna haft ett stort inflytande på val- och beslutsprocesserna inför språk- och gymnasievalet. När eleverna på låg- och mellanstadiet berättar om vad de är intresserade av för yrke i framtiden framkommer också föräldrarnas och andra vuxnas inflytande.

Det finns högstadielever i studien som inte reflekterar kring varför gymnasievalet ofta är könsbundet och socioekonomiskt bundet och vilka konsekvenser det kan få för individen och samhället. De anger att de i undervisningen inte har diskuterat

²⁴ Skolverket (2017) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidsbemmet* 2011, s. 11.

²⁵ *Ibid*, s. 15.

denna typ av frågor. Detta trots att det i läroplanen finns skrivningar om att skolan ska bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av könstillhörighet eller av social eller kulturell bakgrund.²⁶

²⁶ Skolverket (2017) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet* 2011, s. 15.

Referenser

- SKL (2013). *Framtidsval och arbetsliv – exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning*
Skollag (2010:800)
- Skolverket (2017) Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011
- Skolverket (2013). *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - arbete med studie- och yrkesvägledning*
- Skolverket (2014). *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen – fem lärande exempel från grundskolan*
- Skolverket (2017). *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen – fem inspirationsexempel från gymnasieskolan och gymnasiesärskolan*
- Skolverket (2017). *Studie- och yrkesvägledning som hela skolans ansvar – exempel från grundskolor, grundsärskolor, gymnasieskolor och vuxenutbildning*
- Skolverket (2017). *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen – en bakgrund och tre fallstudier*
- Skolverket.se (2018). *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen*
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/studie-och-yrkesvagledning-i-undervisningen>. Hämtad: 2018-10-12
- Skolverket.se (2018). *Utbildningspaketet skola-arbetsliv*
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/kompetensutveckling/utbildningspaketet-skola-arbetsliv>. Hämtad: 2018-10-12
- SOU 2008:69. *Välja fritt och välja rätt - drivkrafter för rationella utbildningsval*
- Sveriges riksdag, 2017/18: RFR24. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*
- SYV:s metodbank (2018) *Brytpunkter kräver valkompetens*
<https://syvmetodbank.wordpress.com/tag/valkompetens>. Hämtad: 2018-10-12
- Utbildningsdepartementet. Dnr U2015/01806/GV *Regleringsbrev för budgetåret 2016*
- Utbildningsdepartementet. Dnr U2016/01673/GV *Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Statens skolverk*
- Utbildningsdepartementet. Dnr U2017/05023/BS *Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Statens skolverk*

Bilaga 1: Intervjuguide för årskurs 3–6

Kunskaper om utbildning och arbetsliv

1. Varför går man i skolan?
2. Vad är skillnaden mellan att gå i skolan och att arbeta som vuxen?
3. Är det viktigt att man redan i din ålder tänker på vad man vill jobba med som vuxen? Varför/varför inte?
4. Har ni i skolan pratat om olika jobb och vad ni skulle vilja jobba med i framtiden?
5. Om ja på fråga 3; lärde du dig något då? Vem pratade med er om det?
6. Har ni varit på besök på några arbetsplatser?
 - a. Vilka då?
 - b. Vad gjorde de som jobbar där?
 - c. Skulle ni titta på eller fråga om något särskilt på arbetsplatserna?
 - d. Gjorde ni något särskilt i skolan efter besöket? Vad gjorde ni?
7. Har ni fått besök i skolan av någon vuxen som har berättat om sitt jobb?
 - a. Vad lärde du dig då?
 - b. Vad tyckte du om besöken?
8. Har ni pratat om skolan som arbetsplats? (Varit på besök eller praoat i t.ex. skolköket?)
 - a. Vad lärde du dig då?
 - b. Vad tyckte du om det?

Självkännedom och framtid

1. Kan du berätta om något som du tycker mycket om i skolan?
2. Vad är du bra på i skolan? Vad tycker du är svårt i skolan?
3. När känner du att du skulle vilja lära dig mer om någonting? Kan du ge ett exempel?
4. Vad gillar du att göra på fritiden?
5. Vad skulle du vilja jobba med när du är vuxen?
 - a. Hur kom du på att du vill jobba som X?
 - b. Varför tror du att du skulle passa som X?
 - c. Känner du någon som jobbar med X? Vem då?
 - d. Vad gör man i det jobbet?
 - e. Hur tror du man ska vara som person för att vara bra om man jobbar som X?
 - f. Finns det några andra jobb som du vill ha när du blir vuxen? Om ja, vilka då?
 - g. Vad händer om man får ett jobb som man inte trivs på? Vad skulle du göra då?
6. Har tjejer och killar olika jobb? Jobbar tjejer och killar med olika saker?
 - a. Om ja, kan du ge några exempel?
 - b. Varför tror du att det är så?
 - c. Vad tycker du om det?
 - d. Hur tycker du att det borde vara?

7. Har alla människor samma möjligheter att få olika typer av jobb?
 - a. Finns det några jobb som kan vara svårare för vissa att få?
 - b. Kan du ge exempel på jobb som inte skulle fungera för vissa personer?

Beslutsfattande

8. Får ni elever ibland bestämma vad ni ska göra eller hur ni ska göra någonting i skolan?
 - a. Kan du berätta om någon gång då du själv har fått bestämma i skolan? (T.ex. val av ett ämne, språkval i åk 5-6 eller val i idrotten?)
 - b. Hur gick det med valet som du gjorde?
9. Har du gjort ett val eller fattat ett beslut själv hemma eller på fritiden som har varit viktigt för dig?
 - a. Hade du någon att tala med om de alternativ du valde mellan? Vem i sådana fall?
 - b. Vad fick dig att bestämma dig?
 - c. Känns det som det blev ett bra val/beslut? Om inte, vad kan du göra för att ändra ditt val?
 - d. Tror du att du behöver göra viktiga val i skolan när du blir äldre? Vilka? Har du börjat tänka på det ännu? Om ja, hur tänker du?

Bilaga 2: Intervjuguide för årskurs 7-9

Självkännedom och framtid

1. Finns det något som du tycker mycket om i skolan? Kan du berätta om det?
2. Finns det något som du tycker att du är bra på i skolan? Vad?
3. Finns det något som du tycker är svårt i skolan? Vad? Varför tycker du att det är svårt?
4. När känner du att du skulle vilja lära dig mer om någonting? Kan du ge ett exempel?
5. Vad gillar du att göra på fritiden?
6. Hur skulle en kompis eller en förälder beskriva dig som person?
7. Vad skulle du vilja jobba med när du är vuxen?
 - a. Hur kom du på att du vill jobba med/som det?
 - b. Varför tror du att du skulle passa för det jobbet?
 - c. Hur blev du intresserad av det jobbet?
 - d. Vad gör man i det jobbet?
 - e. Behöver man vara på ett visst sätt som person för att få det jobb som du gillar? Om ja, på vilket sätt behöver man då vara?
8. Har du tänkt på andra jobb när du var yngre? Om ja, hur kommer det sig att du har ändrat dig? Tror du att du kommer att ändra dig igen i livet?
9. Har alla människor samma möjligheter att få olika typer av jobb? Kan du utveckla hur du tänker? Varför är det så tror du?
10. Finns det några jobb som kan vara svårare för vissa att få? Kan du ge ett exempel på sådana jobb?
11. Finns det något som du absolut inte vill jobba med och varför i sådana fall?
12. Har du tänkt på att det finns yrken där nästan bara män eller kvinnor jobbar? Varför är det så tror du?

Kunskaper om utbildning och arbetsliv

1. Varför ska man gå i skolan?
2. Har du haft ett jobb där du har fått lön?
 - a. Om ja, var jobbade du?
 - b. Hur fick du det jobbet?
 - c. Kände du att du behövde göra eller bete dig på något annat vis än du gör i skolan?
3. Är det viktigt att man redan som ung tänker på vad man vill jobba med när man är vuxen? Varför/varför inte?
4. Har ni tagit upp något i skolan som handlar om utbildningar och arbetslivet? Vem tog upp det?
5. Har ni haft prao?
 - a. Vad gjorde du då?
 - b. Lärde du dig något nytt?
 - c. Vad tyckte du om att praoa?

6. Har ni gjort studiebesök på arbetsplatser? Var då?
 - a. Vad gjorde ni inför studiebesöket?
 - b. Vad hände under studiebesöket?
 - c. Vilka träffade ni?
 - d. Vad gjorde ni efter studiebesöket?
 - e. Fick ni göra någon uppgift eller något projekt åt arbetsplatsen?
7. Har föräldrar eller andra vuxna kommit till skolan och berättat om sina jobb?
 - a. Vad lärde du dig då?
 - b. Vad tyckte du om besöken?
8. Har ni pratat om att skolan är en arbetsplats och gjort internprao t.ex. i skolköket?

Beslutsfattande

1. Vad har du valt för gymnasieprogram (elever i vt åk 9)? Vad tror du att du skulle välja för gymnasieprogram om du skulle välja nu?
2. Vem diskuterar/diskuterade du gymnasievalet med?
3. (Elever i åk 9) Vad tycker du om den information som ni fått hittills av skolan inför era gymnasieval? Av vem/av vilka har du fått informationen? Är det någon information du inte fått som skulle vilja prata med någon om? Vad var viktigt för dig när du valde?
4. (Ht åk 9 + åk 7 & 8) Vad kommer vara viktigt för dig när du valde/väljer gymnasieprogram?
5. Hur tänkte du kring teoretiskt eller ett yrkesinriktat program?
6. Hur är det i den här staden, väljer olika typer av elever olika gymnasieskolor och/eller program? (kön/utländsk bakgrund/funktionsvariation) Varför är det så? Vad tycker du om det?
7. På vissa program, framförallt vissa yrkesinriktade, går det nästan bara killar eller nästan bara tjejer. Har ni diskuterat det i skolan? Varför är det så? Vad tycker du om det?
8. Har du någon gång gjort något som bryter könsmönster? Om ja, vad hände?
9. Finns det andra saker som du tror påverkar nior som väljer till gymnasiet?
10. T.ex. var man bor, informationen om de olika programmens innehåll, kompisar eller syskons val, föräldrarnas tankar om vilket program eller vilken skola deras barn ska gå på. Vad tänker du om det?
11. När du valde/ska välja gymnasieprogram, tänkte du på något av de här sakerna:
12. Att det finns jobb när jag är klar?
13. Hur mycket jag tjänar?
14. Vad har man för arbetstider/arbetsmiljö?